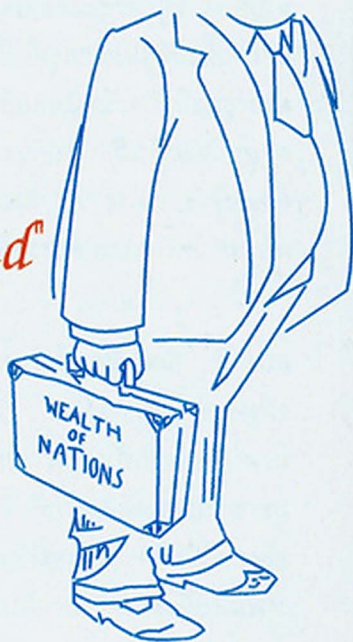

เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์

โดย ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก
ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

Today's "Invisible Hand"

JANZIGER

The Christian Science Monitor

Los Angeles Times Syndicate

เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์

หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสพระราชดำรัสถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ หลักความคิดในเรื่องนี้ ก็เป็นที่กล่าวขวัญ และได้รับการขานรับอธิบายขยายความกันอย่างกว้างขวาง เป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการเสวนาระดมความคิดกันอย่างมีทิศทาง และเป้าหมายสร้างสรรค์เพื่อส่วนรวมและความยั่งยืน ซึ่งต้องถือว่ามีความหมายความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งยวด โดยเฉพาะในยามที่ผู้คนภายในชาติกำลังตกอยู่ในภาวะความหวาดวิตกสับสน และบรรดาผู้นำตกอยู่ในภวังค์ของความคิดอันหมกมุ่นอยู่กับภารกิจ แก้ไขปัญหาวันต่อวันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มธุรกิจการเงิน ในท่ามกลางความอับจนมืดมัวทางปัญญาและวิชาการเช่นนี้ หลักความคิดว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงเป็นเสมือนจุดประกายให้เกิดความตื่นตัว ร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหา ทำความเข้าใจทั้งในระดับความคิดและแนวทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมตามสภาพความเป็นจริงของสังคมวัฒนธรรมไทย

บทศึกษา เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ เป็นความพยายามส่วนหนึ่ง ที่มีความตระหนักเห็นว่า หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่านี้ มีนัยสำคัญอย่างสูง ทั้งในระดับหลักการและนโยบาย ตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมทุกระดับ สิ่งที่บ้านเมืองและประชาชนคนไทยต้องการอย่างแท้จริง ทั้งในเวลานี้และวันข้างหน้า ก็คือวิถีทางอันสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมโดยรวมและอย่างเป็นองค์รวม ไม่ใช่เพียงเฉพาะ

ปรับปรุงจากเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่นำเสนอในการสัมมนา “โครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน” ครั้งที่ ๑ เรื่อง ปรัชญาการพัฒนา: ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ” ณ

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน ถนนติวานนท์ นนทบุรี ๖-๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๑

ภาคเฉพาะส่วนอย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ อดีตของสังคมไทยในยุคเร่งรัดพัฒนาเป็นตัวกำหนดวิถีทางมาสู่วิกฤตความตกต่ำในปัจจุบัน ความคิดอ่านและการกระทำในปัจจุบันก็จะเป็นตัวกำหนดวิถีทางสู่ออนาคตอันยาวไกลในทำนองเดียวกัน โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงมีความหมายเป็นทั้งมาตรการรับด่วน และในขณะเดียวกัน เป็นการฟื้นฟูและวางรากฐานทางจิตสำนึกและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงคงอยู่และคุณภาพชีวิตในสังคมโลก ซึ่งมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ นั้นหมายความว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” มิใช่จะเป็นแต่เพียงวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาวิกฤตเฉพาะหน้าชั่วคราวช่วยยามหรือเฉพาะสังคมบางส่วนเท่านั้น หากโดยสาระหมายถึงเป็น**หลักการสังคม** อันพึงได้รับการพิจารณาพิเคราะห์อย่างกว้างไกล เชื่อมโยงมิติทั้งอดีตและปัจจุบัน ให้เกิดทัศนวิสัยร่วมกันของปวงชนภายในชาติเพื่อการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์

ที่ยืนต่อชีวิตและสังคมในอนาคต

๑. พื้นฐานความเข้าใจร่วมกันเบื้องต้น

การนำเสนอประเด็นเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ตั้งมั่นอยู่บนฐานของความเป็นจริงและเกณฑ์คุณค่าบางประการที่สมควรทำความเข้าใจร่วมกันเป็นเบื้องต้น กล่าวคือ ในประการแรกทีเดียว เป็นเรื่องของสังคมความจริงที่ว่า ประเทศชาติไม่ได้มีสถานะและบทบาทเป็นเพียงหน่วยเศรษฐกิจหรือธุรกิจ ซึ่งหมกมุ่นอยู่แต่ในเรื่องค้าขายขาดทุนกำไรทางวัตถุเงินตราเป็นใหญ่ หากแต่มีคุณค่าและความหมายเป็นหน่วยชีวิตสังคมมนุษย์และการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุขของมวลมนุษยทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับครอบครัว หมู่คณะ กลุ่ม ชน ไปจนถึงระดับประเทศชาติ และระดับโลก โดยนัยนี้ กิจกรรมสังคมในส่วนที่เรียกกันว่า “เศรษฐกิจ” จึงประกอบเป็นเพียงกลไกส่วนหนึ่งในระบบและกระบวนการสังคม และเพราะฉะนั้น ย่อมจะมีบทบาทหน้าที่รับใช้สังคมโดยรวม ไม่ใช่ในทางกลับกัน ที่สังคมมนุษย์ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเครื่องมือรับใช้

เศรษฐกิจอย่างเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ในขณะที่เดียวกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “เศรษฐกิจ” เองก็ต้องถูกบั่นทอนลดคุณค่าสถานะลงไปเป็นเพียงธุรกิจอันเป็น ตัวกำหนดและจำกัดองค์ความรู้และวัฒนธรรมการเรียนรู้ของเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งศาสตร์สาขาอื่นๆ ในยุคปัจจุบัน *

ประการที่สอง เป็นปัญหาถกเถียงกันอย่างยืดยาวถกถ้อยถนอมในเรื่องของ ปัจจัยและกลไกทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุน ตลาด และเทคโนโลยี รวมแม้กระทั่ง อุตสาหกรรมและการเติบโตก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ จริงๆ แล้วล้วนประกอบเป็นกระบวนการพัฒนาการโดยธรรมชาติของสังคมมนุษย์ ซึ่งไม่อาจปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงได้ ประเด็นสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ปัจจัยและกลไก ดังกล่าวนี้นั้น รวมตลอดไปถึงกิจกรรมเศรษฐกิจทั้งหลายตั้งแต่การผลิต การซื้อขายแลกเปลี่ยน การขนส่ง สื่อสารคมนาคม การเงินการธนาคาร และบริการ ต่างๆ จนถึงการบริโภค ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้พึงต้องพิจารณา และเป็น ที่เข้าใจประกอบกันเป็นกระบวนการชีวิตมนุษย์และสังคมโดยรวม เรื่องของ เสรีภาพและประสิทธิภาพในการประกอบการทางเศรษฐกิจและธุรกิจนั้น คงไม่มีใครที่สติสัมปชัญญะปกติจะปฏิเสธโต้แย้งอะไรในหลักการ ระบบทุนและ ตลาดไม่ใช่เป็นปัญหาอยู่ในตัวเอง เป็นแต่เพียงว่า จำเป็นต้องประสานหลัก ปฏิบัติเสรีภาพและประสิทธิภาพของกลไกเศรษฐกิจที่ว่านี้ ให้สอดคล้องต่อ เกณฑ์คุณค่าและการดำรงคงอยู่ของชีวิตสังคมที่เป็นอิสระเสรีมีเสถียรภาพและ เป็นธรรมชาติในขณะเดียวกัน ดังที่ จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) นักเศรษฐศาสตร์อังกฤษผู้ยิ่งใหญ่ได้เคยเตือนเอาไว้^๒ แต่ไว้ใน สภาวะทางปัญญาความคิดและวิชาการทุกวันนี้ หลักการและเงื่อนไขเพื่อสังคม เสรีและเป็นธรรม กลับมักจะถูกตั้งข้อหาอยู่เนืองๆ ว่าแอนตี้ทุนนิยม ! แอนตี้ เศรษฐกิจเสรี ! หรือแม้กระทั่ง แอนตี้เสรีนิยม ! ซึ่งแปลความรวมๆ ได้ว่า เป็น เรื่องโง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์โลก ! ในที่สุดหลักการดีๆ มีพลวัตที่พอจะสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมได้อย่างเช่น

เศรษฐกิจตลาดเสรี จึงต้องถูกลดค่าลงไปกลายเป็นเพียงลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว (radical capitalistic ideology) ในทัศนะของสันตปาปา จอห์น พอลที่ ๒ ด้วยเหตุที่เอาแต่ยึดถือกลไกตลาดเป็นตัวกำหนดชีวิตและสังคม และ “มัวเมา” ลุ่มหลงปล่อยให้การแก้ปัญหาต่างๆ ขึ้นอยู่กับพัฒนาการอย่างเสรีของพลังตลาด” “ในสภาพบรรยากาศทางปัญญาความคิดเช่นนี้ ความพยายามที่จะให้เกิดการเสวนาร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหาให้เกิดมรรคผลอย่างจริงจัง จึงต้องเป็นหมันไป

และประการที่สาม การนำเสนอบทศึกษาเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์” นี้ ยึดถือ คนกับคุณค่าชีวิตและสังคมเป็นสรณะ ตามความจริงแล้ว หลักการข้อนี้ เป็นเรื่องของสามัญสำนึกโดยแท้ หากแต่ก็เป็นดังที่ศาสตราจารย์โยฮัน กัลตุง (Johan Galtung) ผู้ดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์สันติภาพศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายประเทศ ได้เคยตั้งข้อสังเกตไว้นานมาแล้วว่า ปัญหายุ่งยากทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นล้วนแต่มีรากฐานมาจากแบบแผนความคิดความเชื่อที่ยึดถือเชิดชู “ระบบ” ขึ้นเป็นใหญ่เหนือคน การณ์มักเป็นเช่นนั้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ สังคมไทยเราก็ดูจะไม่อาจหนีพ้นไปจากวิบากกรรมข้อนี้ ทั้งๆ ที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคเร่งรัดพัฒนา ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องพุ่งเป้าไปสู่ระบบตลาดและการแข่งขันช่วงชิงเพื่อผลกำไรสูงสุด และเพื่อเร่งรัดอัตราการเติบโตทาง “เศรษฐกิจ” ทั้งนี้ ไม่ว่าจะยังผลให้เกิดการสูญเสียต่อชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างไรก็ตาม แล้วสังคมไทยเราก็ดูต้องประสบกับการสูญเสียอย่างเอนกอนันต์ทั้งชีวิตคนเมืองและชนบท รวมทั้งต้นทุนฐานทรัพยากรธรรมชาติดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่ มาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (๒๕๔๐-๒๕๔๔) ประกาศยึดถือ “คน” เป็นแกนกลางการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติที่เป็นจริงแล้ว ภายใต้กระแสความคิดความเชื่อในแวดวงอำนาจและวิชาการ คนก็ยังคงถูกตีตราเป็นเพียง “ทรัพยากรมนุษย์” ที่จะต้องถูกฝึกฝน

เพื่อเข้าสู่ตลาด ทำงานตามแบบฉบับบรรทัดฐานที่ถูกกำหนดให้ ไม่ใช่เพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามศักยภาพธรรมชาติอันหลากหลายของมนุษย์ รวมทั้งแม้กระทั่งผู้คนในภาคเกษตรชนบทก็ถูกกล่อมเกลาชักจูงให้ต้องจำนนต่อระบบภายนอกในแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต หรือการบริโภค ผลก็คือประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ต้องถูกบั่นทอนศักยภาพทางปัญญาที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเอง และต้องฝากความหวังในชีวิตและอนาคตไว้กับพลังต่างชาติภายนอกในยามวิกฤตเศรษฐกิจการเงินอย่างที่กำลังเป็นอยู่ขณะนี้

หลักความจริงและเกณฑ์คุณค่า ๓ ประการที่กล่าวมา อันได้แก่ สำนึกความเป็นชุมชนและสังคมมนุษย์ หนึ่ง ความประสานกลมกลืนของเสรีภาพกับความเป็นธรรมทางสังคม หนึ่ง และคุณค่าศักยภาพพัฒนาตนเองของคนเรา อีกหนึ่ง ทั้งหมดนี้ จริงๆ แล้ว สัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประกอบเป็นวิถีชีวิตอันเที่ยงธรรมตามหลักพุทธศาสนา^๑ ซึ่งอาจเรียกย่อๆ ว่า วิถีแห่งธรรม หรือถ้าจะเรียกขานกันในเชิงภาษาวិชาการก็พอจะเรียกได้เต็มปากว่า วิถีแห่งธรรมศาสตร์ จะอย่างไรก็ตาม การอ้างอิงไปถึงหลักพุทธศาสนามาพูดกันในเรื่องของเศรษฐกิจเช่นนี้ ก็มีได้มีเจตนาที่จะมาเทศนาธรรมแต่อย่างใดในที่นี้ เพราะนอกจากจะไม่ได้มีวุฒิภาวะที่จะทำเช่นนั้นได้แล้ว โดยแท้จริง เรื่องธรรมะที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่ก็ไม่ใช่เป็นอะไรที่สถิตยอยู่เหนือธรรมชาติชีวิตมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ซึ่งดำรงอยู่ในสังคมโลกของกิเลส ความต้องการ และผลประโยชน์ ประเด็นอยู่ที่จะต้องเสริมสร้างปลูกฝังวัฒนธรรมและวิถีการเรียนรู้ที่ “รู้จักพอ” ในขณะเดียวกับ ที่จะต้องขจัดวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” อันเป็นอวิชชาและบรรทัดฐานของการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจทั้งในประเทศ และระดับโลกอยู่ในทุกวันนี้^๒ และนี่คือปมปัญหาด้านแรกที่ต้องทำความเข้าใจและคิดอ่านหาเส้นทางแก้ไขกัน

ในระดับความคิดและในเชิงของวัฒนธรรมการเรียนรู้ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นคำตอบอย่างแน่นอน แล้วเราก็มีผู้ปฏิบัติอยู่เป็นจำนวนไม่

น้อยต่างแสดงทัศนะอธิบาย ถึงคุณค่าและความหมายความสำคัญของ
หลักความคิดว่าด้วย “เศรษฐกิจพอเพียง” ไว้อย่างรอบด้าน^๖ ทั้งหมดเป็นที่
เชื่อถือได้ว่า เรามีองค์ความรู้และภาคปฏิบัติค่อนข้างเพียงพอทีเดียว ที่จะลง
มือปฏิบัติและเรียนรู้ขยายผลกันได้ แต่ถึงกระนั้น จากประสบการณ์โดยตรง
ของผู้เขียนเองที่ได้มีโอกาสร่วมงานพัฒนากับกลุ่มผู้นำชุมชนชนบท รวมทั้ง
ได้รับความร่วมมือสนับสนุนจากบุคลากรหน่วยงานราชการอยู่พอสมควร ก็ยัง
เกิดความตระหนักเป็นอย่างดีถึงปมปัญหาอันเกิดจากความลึกลับขัดแย้งใน
ระดับวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชนชั้นนำและนโยบายรัฐ นั่นก็คือปัญหา
นโยบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “ไม่รู้จักพอ” ดังกล่าว
ข้างต้น แม้กระทั่งนโยบายและมาตรการแก้ปัญหาวิกฤตอันเกิดแต่เศรษฐกิจ
ฟองสบู่แตกสลายสดๆ ร้อนๆ นี้เอง ก็ดูจะยังคงตั้งอยู่บน สมมติฐานของ
เศรษฐศาสตร์แห่งความไม่รู้จักพออยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งจะต้องส่งผล
กระทบถึงเศรษฐกิจสังคมในระดับล่างๆ ลงไปอย่างไม่ต้องสงสัย รวมทั้ง
ภาคปฏิบัติการ “เศรษฐกิจพอเพียง” ทั้งในส่วนที่ยังพอมีหลงเหลืออยู่ และใน
ส่วนที่พยายามจะเริ่มขึ้นใหม่ ในสภาพการณ์เช่นนี้ ไม่ว่าเราจะชอบหรือไม่
ชอบ จะต้องการหรือไม่ต้องการก็ตาม หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงย่อมจะ
มีนัยความหมายในมิติเศรษฐกิจการเมืองอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเป็น
ประเด็นที่มีความสำคัญ และจำเป็นต้องเน้นไว้ ณ ที่นี้

หลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” สามารถให้คำตอบได้ในระดับของ
ความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อมาถึงระดับหลักการ
สังคมและนโยบาย ภายใต้กระแสเศรษฐกิจการเมืองของความไม่รู้จักพอใน
ปัจจุบัน “เศรษฐกิจพอเพียง” จะมีคำตอบและชี้แนะแนวทางปฏิบัติอย่างไรนั้น
ก่อนอื่น คงจะต้องทำความเข้าใจกันถึงสถานะเศรษฐกิจการเมืองไทย และเหตุ
ปัจจัยที่มาของปัญหาให้ถ่องแท้ตามสมควร

จุดอ่อน บ่อหนึ่งของสังคมไทยเราที่มักปรารถนากันอยู่เสมอ ก็คือ ขาดสำนึกเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ เราจะเอยอ้างถึงกันบ้างเป็นครั้งเป็นคราวก็มักเป็นเรื่องปลุกเร้าอารมณ์กันชั่วครู่ชั่วยามเสียมากกว่าอะไรอื่น มาบัดนี้สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่กับภัยวิบัติอันใหญ่หลวง แต่ทว่า มีความละเอียดย่ออันลึกซึ้ง ซับซ้อน ต้องการการใช้สติปัญญาอันสุขุมคัมภีรภาพและเที่ยงธรรมที่จะเรียนรู้อดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อก้าวต่อไปข้างหน้าเยี่ยงอิสราเอล ซึ่งเป็นคุณสมบัติอันแนบเนียนและทอดทุนอยู่กับสังคมวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด ดังเป็นที่ตระหนักกันอยู่โดยทั่วไป

ดังนั้น การทำความเข้าใจไปถึงเหตุปัจจัยและความเป็นมาของปัญหาวิกฤตที่เรากำลังพุดกันถึงอยู่นี้ จึงจะขออาศัยเสียงสะท้อนของบุคคลในประวัติศาสตร์เป็นหลักทำหน้าที่เป็นแหล่งบอกเล่าให้เป็นที่รับรู้ เรียนรู้ร่วมกันสำหรับเราท่านทั้งหลาย ในอันที่จะใช้วิจารณ์ญาณทำความเข้าใจถึงแก่นสารของปัญหา และช่วยกันขบคิดหาทางแก้ไขและทางออกกันตามความเป็นจริง

เพื่อการนี้ ขอเริ่มประเด็นจากวิวาทะเรื่องปัญหาการใช้ศัพท์แสงซึ่งราชบัณฑิตยสถานตกเป็นข่าวเมื่อสามสี่ปีมานี้เอง ตอนประกาศศัพท์บัญญัติใหม่คำว่า “โลกาภิวัตน์” เพื่อใช้แทนคำว่า “โลกาภิวัตร์” พร้อมทั้งให้อรรถาธิบายศัพท์คำแรกว่าหมายถึง “การแผ่ถึงกันทั่วโลก การเข้าถึงโลก การเอาชนะโลก” ส่วนคำหลังหมายถึง “การประพุดติดตามโลก” จริงๆ แล้วทั้งสองคำต่างสื่อความหมายถึงกระแสโลกด้วยกัน เพียงแต่นัยต่างกัน ตรงที่คำว่า “โลกาภิวัตน์” ตามอรรถาธิบายของราชบัณฑิตยสถาน เป็นมุมมองจากแง่ของวัฒนธรรมสังคมโลกตะวันตก ในฐานะเป็นผู้กระทำการแผ่พละานุภาพมุ่งเอาชนะเหนือโลกและครอบครองโลก ส่วนคำว่า “โลกาภิวัตร์” เป็นมุมมองจากทางด้านของสังคมโลกนอกตะวันตก อย่างเช่นสังคมไทย ซึ่งตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายถูกกระทำให้จำต้องประพุดติดตามโลก” โดยนัยนี้ เจตนาดั้งเดิมของ

ราชบัณฑิตยสถาน ที่จะบัญญัติศัพท์ใหม่เพื่อใช้แทนศัพท์เก่า จึงเป็นความเข้าใจคลาดเคลื่อน แล้วก็กลายเป็นทิวทางปัญญาต้อตึงต่างคนต่างใช้กันไป จนถึงทุกวันนี้ ในส่วนของสื่อมวลชนและสาธารณชนทั่วไปดูจะยอมรับใช้คำว่า “โลกาภิวัตน์” โดยคุณนี้ ตามการขึ้นชื่อของทางราชการ แต่ก็มักใช้กันไปอย่างคลุมเครือ ปราศจากการแยกแยะข้อแตกต่าง ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งต่อความเข้าใจถึงภาวะเป็นไปของสถานการณ์โลกและเศรษฐกิจการเมืองไทย

จะอย่างไรก็ตาม ความเข้าใจคลาดเคลื่อนดังกล่าวกลับเป็นผลดีในข้อที่มีส่วนบัญญัติคำศัพท์ช่วยให้เรารู้จักแยกแยะสถานะและนัยเชิงบวกเชิงลบของสัมพันธภาพทางเศรษฐกิจการเมืองในโลกยุคของการพึ่งพาอาศัยและปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดและแนบแน่นยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ ประเด็นอยู่ที่ จะต้องทำความเข้าใจในสถานะของสังคมไทยเราเองและของโลกอย่างถ่องแท้ตามสมควร กล่าวคือ ในฐานะตกเป็นฝ่ายตั้งรับ หรือ “โลกาภิวัตน์” ภายใต้กระแสการแผ่อำนาจของ “โลกาภิวัตน์” ดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ เพื่อว่าจะได้สามารถตั้งโจทย์ตั้งคำถามและแสวงคำตอบที่ถูกต้องเหมาะสมต่อชีวิตความเป็นอยู่เป็นปกติสุขของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ โลกาภิวัตน์ไทย : เส้นทางสู่เศรษฐกิจเขลย

ตามความจริงแล้ว กระแสโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ การแผ่พลานุภาพทั่วโลก ของมหาอำนาจอุตสาหกรรมตะวันตก ไม่ใช่ของใหม่อะไร หากแต่ได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียและสังคมไทยนานนับศตวรรษ โจทย์อันดับแรกมื่ออยู่ว่า สังคมไทยของเราจะมีคำตอบด้วยการ “โลกาภิวัตน์” กล่าวคือ ประพฤติตามโลกอย่างไร โจทย์ข้อนี้ พอจะอธิบายสรุปได้จากเสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์ช่วง ๑๕๐ ปีเศษจนถึงปัจจุบันเป็น ๓ ช่วงใหญ่ๆ สั้นๆ ดังนี้ :-

ช่วงแรก ขอเริ่มโดยอัญเชิญกระแสพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ตอนใกล้เสด็จสวรรคต เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๔ คือ ๑๕๗ ปีมาแล้ว :

“.....การศึกษสงครามข้างญวน ข้างพะม่า ก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียที่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาคิดควรจะเรียนเอาไว้ ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว.....” “

ช่วงที่ ๒ ๗๘ ปี ต่อมา เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ทัศนะต่อที่ประชุมอุปราชาและสมุหเทศาภิบาล เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ไว้ว่า :

“....นอกเหตุการณ์ภายใน ยังมีเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งเข้าช่วยทำให้ราษฎรเสีย คือฝ่ายโทษต่างๆ ที่มากับอารยธรรมของชาวตะวันตก การค้าขายไปมาติดต่อ หนังสือ ภาพยนตร์ เหล่านี้เป็นโรงเรียนที่ปฏิเสธไม่ได้ คุณหมันด์ โทซอนันด์.....

“.....เมื่อถาณะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ การกลสิกรรมซึ่งเป็นสำคัญยิ่งของเรา (และยิ่งตกมาสมัยนี้ยิ่งสำคัญยิ่งขึ้น เพราะเชื่อกันว่า เสร็จสงครามอาวุธแล้ว จะต้องถึงสงครามอิคอนอมิกส์) ถึงจะแก้ไขและจัดช่วยเหลือทางอื่นๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นปานใด ก็จะมีเพิกเฉยละเลยการศึกษาทางกลสิกรรมเสียไม่ได้ จึงจำจะต้องหัดคนให้มีความรู้ทางกลสิกรรม และให้รักกลสิกรรมไปแต่เล็กด้วย.....” “

และช่วงที่ ๓ อีก ๗๙ ปีต่อมาถึงวันนี้ เราได้รับฟังประโยคประวัติศาสตร์ร่วมสมัยจากดร.อัมมาร สยามวาลา นักเศรษฐศาสตร์ชั้นแนวหน้า ดังนี้ :

“....ประเด็นอยู่ที่นักลงทุนต่างประเทศ เพราะปัญหาของเราอยู่ในมือ
ต่างชาติ ตอนนี้ เราก็คงได้แต่ภาวนา และพนมมือรอฝรั่งอย่างเดียว...”

๑๐

รวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ชั้นนำอีกท่านหนึ่งได้แสดงความรู้สึกถึงปมปัญหาการ
เรียนรู้ไว้อย่างน่าสนใจในช่วงเวลาเดียวกันว่า :

“ผมยอมรับว่า สภาพที่กำลังเกิดขึ้นในเมืองไทย และโลกขณะนี้
ไม่เคยปรากฏในตำราเศรษฐศาสตร์ฉบับไหน

“เมื่อพายุเศรษฐกิจเริ่มโหมกระหน่ำอเมริกาและยุโรป การรวมตัวของ
ชาติใหญ่ๆ จำนวนหนึ่ง จะช่วยให้โลกพ้นหายนะภัยจากเศรษฐกิจพังพาบได้
หรือไม่ ยังน่าสงสัย เพราะทุกประเทศก็เห็นแก่ตัวด้วยกัน ทั้งนี้ นี่คือเหตุแห่ง
ความหายนะ

“ในหลวงของเรา รู้ก่อนด้วยธรรมชาติของพระองค์เอง การพึ่งพา
ตนเอง การยืนหยัดด้วยลำแข้งตนเองออกมาในรูปเศรษฐกิจแบบพอเพียง แล้ว
รู้จักขยัน ประหยัด ไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักเก็บหอมรอมริบ

“ไม่ใช่คำสั่งของพระองค์ แต่เป็นความจริง

“โลกนี้จะออกหัวหรือออกก้อย ยังไม่มีใครรู้ หากสภาพเศรษฐกิจ
ขณะนี้ อยู่ในภาวะตึบตัน” “

เสียงสะท้อนจากประวัติศาสตร์และร่วมสมัยที่อ้างถึง เป็นคำอธิบาย
อยู่ในตัวเองไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขยายความเพิ่มเติมอะไรอีก แต่สำหรับ
เราท่านทั้งหลายที่กำลังขบคิดหาความกระจ่างในเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ใน
ฐานะหลักการทางเลือก คำถามที่มีตามมาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ก็คือว่า
อะไรเกิดขึ้นกับ “ระบบ” ผู้นำของสังคมไทยเรา ? ขอเน้นคำว่า “ระบบ” เป็น
พิเศษในที่นี้ ไม่ใช่เพื่อจะยกกระบบขึ้นเหนือคน หามิได้เลย จริงอยู่ ความคิด
และการกระทำทั้งหลายทั้งปวง ก็ล้วนมีมาจากตัวคนนี่เอง และคนก็ไม่อาจปิด

HC
445
8898
2841
c-1

ศูนย์สารสนเทศสิทธิมนุษยชน
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ของตนไปได้อย่างแน่นอน แต่ทว่า ในการวิเคราะห์ถึงเหตุปัจจัยที่มาของปัญหาต่างๆ ของบ้านเมือง เราจำเป็นต้องคิดให้กว้างไกลออกไปจากเรื่องของตัวบุคคล ซึ่งเป็นเพียงภาพสะท้อนของปรากฏการณ์ของระบบวิธีคิด หรือที่เรียกว่า กระบวนทัศน์ ของยุคหนึ่ง สมัยหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวกำกับกรอบจำกัดความคิดและการกระทำของคนเรา มิฉะนั้นแล้วชีวิตสังคมก็จะจมปลักอยู่แต่ในวังวนของการหาแพะรับบาปขัดทอดกันไปมา ไม่มีที่สิ้นสุด ดุจเป็นสังคมไร้เตียงสา ดังเช่นที่สังคมไทยเรากำลังเป็นอยู่ในทุกวันนี้

จุดเปลี่ยนทางความคิดเบี่ยงเบนออกไปจากหลักการสังคมที่พร่ำเตือนให้เรารู้จักเรียนรู้อย่างสุขุมรอบคอบจากอารยธรรมตะวันตก และพัฒนาตนเองไปในแนวทางที่ “ถาณะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้น” เพื่อแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ในสงครามเศรษฐกิจ พอจะประมวลความได้จากพัฒนาการหลังถึงพุทธกาลปี ๒๕๐๐ ดังนี้ :

♦ พ.ศ. ๒๔๙๘ ปลายสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ธนาคารโลกส่งคณะผู้แทนมาสำรวจเศรษฐกิจไทยและเสนอแนะนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาใหม่ คือสร้างอุตสาหกรรม ลดบทบาททางเศรษฐกิจของรัฐและส่งเสริมการลงทุนและประกอบการของเอกชน

♦ พ.ศ. ๒๕๐๑ กลุ่มอำนาจจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กระทำรัฐประหารสถาปนา “ระบอบปฏิวัติ” ระดมนักวิชาการสาขาต่างๆ มาช่วยงานของชาติ ประกาศค่านิยม “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” และเปิดฉากปฏิบัติการแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตามคำแนะนำของธนาคารโลก ซึ่งมีสาระสำคัญ เป็นการลอกเลียนผลิตซ้ำแนวทางสร้างอุตสาหกรรมตามแบบฉบับที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ปฏิวัติอุตสาหกรรมของตะวันตก กล่าวคือแบ่งแยกและแปลกแยกอุตสาหกรรมเมืองกับเกษตรชนบทออกจากกัน พร้อมทั้งขูดรีดทรัพยากรส่วนเกินจากภาคเกษตรชนบท

♦ พ.ศ. ๒๕๑๖ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลา. ซึ่งโดยสาระสะท้อนถึงการขยายตัวของพลังอำนาจกลุ่มทุนและชนชั้นกลางในกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรม และซึ่งอีก ๒๐ ปีต่อมา จะได้มีบทบาทเป็นแกนกำลังสำคัญในขบวนการ “ปฏิรูปการเมือง” ช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๓๐ ^{๒๒}

♦ พ.ศ. ๒๕๒๓ เริ่มศักราชของ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” กลุ่มทุนธุรกิจการเงิน และนักบริหารมืออาชีพ เข้ามีบทบาทร่วมในรัฐบาล พลอ.เปรม ติณสูลานนท์

“ดริมทีมเศรษฐกิจ” นำโดย นายบุญชู โรจนเสถียร นายธนาคารในฐานะรองนายกรัฐมนตรี ผู้ได้สัญญาว่า “ชาร์เศรษฐกิจ” และดร. อำนวย วีรวรรณ นักเศรษฐศาสตร์อดีตที่ปรึกษาเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการคลัง ประกาศตั้งสัญญาประเทศไทยเป็น “บริษัทรวมไทย” (Thailand Inc.) ตามแบบฉบับที่เรียกขานประเทศญี่ปุ่น พร้อมทั้งประกาศณรงค่นโยบายเปิดประตูต้อนรับการลงทุนต่างชาติทั้งหลาย โดยอาศัยแรงจูงใจแรงงานราคาถูกและความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ^{๒๓}

♦ พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๔ รัฐบาล “ประชาธิปไตยเต็มใบ” ของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เปิดฉากเวทีการเมืองเงินตรา และประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า ราคาที่ดินพุ่งสูงขึ้นจากการกว้านซื้อเก็งกำไร ถือกันว่าเป็นเรื่องดี เพราะช่วยให้คนไทย รวมทั้งชาวไร่ชาวนา ร่ำรวยเงินทองขึ้น

♦ พ.ศ. ๒๕๓๕ - รัฐบาลอานันท์ ปันยารชุน - ชวน หลีกภัย - บรรหาร ศิลปอาชา - พลอ.ชวลิต ยงใจยุทธ - ชวน หลีกภัย เป็นช่วงของการเปิดเสรีทางการค้าและการเงินวิเทศชนกิจ เศรษฐกิจฟองสบู่แตก สถาบันการเงินล่มสลาย ประเทศชาติหนี้สินล้นพ้นตัว และตกอยู่ภายใต้อำนาจ

การกำกับควบคุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ ไอ.เอ็ม.เอฟ. ในนามของโครงการช่วยเหลือเงินกู้และ “วิชาการ”

ทั้งหมดรวม ๔๐ ปีเต็มๆ ของประวัติศาสตร์ความเบี่ยงเบนทางความคิดและหลักการสังคมวัฒนธรรม ซึ่งสรุปลงเอยด้วย วิกฤตความสูญเสียอริปไตยทางเศรษฐกิจการเงินของทศวรรษ ๒๕๔๐ ขณะนี้ และยังไม่อาจคาดหมายทำนายอะไรได้ถึงชะตาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนคนไทยทั้งชาติ

ในช่วงหลังสุดนี้ ปรากฏการณ์เศรษฐกิจการเมือง ที่จะเว้นไม่กล่าวถึงเสียมิได้ ก็คือ ขบวนการเคลื่อนไหว “ปฏิรูปการเมือง” รณรงค์ต่อต้านการซื้อสิทธิขายเสียง และการทุจริตคอร์รัปชันในวงการธุรกิจการเมืองและราชการ และในขณะเดียวกัน เรียกร้องให้ได้คนดี นักบริหารมืออาชีพขึ้นแสวงอำนาจการเมือง เพื่อกำกับดูแลความเป็นไปทางเศรษฐกิจอย่างเต็มที่ในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งหมดลงเอยด้วย การสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ๒๕๔๐ พร้อมด้วยมาตรา ๘๗ อันโดดเด่นบัญญัติกำหนดบทบาทหน้าที่ของรัฐให้ต้องส่งเสริมสนับสนุนระบบ “เศรษฐกิจแบบเสรี โดยอาศัยกลไกตลาด”

การเชิดชูบูชาเศรษฐกิจตลาดเสรี ถึงขั้นยกขึ้นตราไว้ในรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ กับผลกระทบที่เศรษฐกิจการเมืองไทยของเราต้องถึงกับสยบหมอบราบคาบแกวอยู่ในเวลานี้ นับเป็นบทสรุปที่จะต้องคิดใคร่ครวญกันให้มากๆ หาไม่แล้ว เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ก็จะเป็นเพียงความฝันอันเลื่อนลอย ประเด็นไม่ใช่จะมาใช้واهرการทูตถกเถียงกันถึงว่า เรื่องของทุนนิยม ธุรกิจ ตลาด ดีหรือไม่ดี เห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยในหลักการ ดังที่ได้เกริ่นไว้ตั้งแต่ตอนต้นของการนำเสนอแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการสังคมโดยธรรมชาติ ไม่มีใครจะไปฝืนหรือปฏิเสธได้ แต่ประเด็นจริงๆ อยู่ที่ว่า เราในฐานะคนไทยผู้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตสังคมไทย ซึ่งตกเป็นฝ่าย

“โลกานุวัตร” ได้เรียนรู้และเข้าใจในเนื้อหาธาตุแท้ของสิ่งที่เรียกขานกันว่า “เศรษฐกิจตลาดเสรี” เพียงใด

ตรงนี้เองที่ความหมาย วุฒิภาวะ และอัจฉริยภาพของความเป็นรัฐบุรุษที่แท้จะปรากฏออกมาให้เห็นกัน หรือว่าจะมีความหมายเป็นเพียงอัจฉริยภาพและวิสัยทัศน์ของนักธุรกิจธรรมดาๆ ที่รู้จักฉวยโอกาสแสวงผลกำไรอะไรก็ได้ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต วุฒิภาวะ และอัจฉริยภาพสองระดับนี้แตกต่างกันไกลกัน หากแต่ว่า ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ เรากำลังถูกมอมเมาทางความคิดให้เบี่ยงเบนเห็นไปว่า วิธีการและเป้าหมายทางธุรกิจเป็นคุณค่าประเสริฐเหนือสิ่งอื่นใดในโลก ! ความจริงแล้วเมื่อพิจารณาย้อนไปในประวัติศาสตร์ ก็จะเห็นได้โดยไม่ยากนักว่า ความตระหนักเรียนรู้ถึงพิษภัยของสงครามเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์นั้น ได้มีมานานแล้วกว่าศตวรรษครึ่งที่ผ่านมา ไม่ใช่เพียงจะเกิดพระเอกขี่ม้าขาวมาชูธงให้เห็นเป็นที่ตื่นตาตื่นใจอย่างที่มีักเข้าใจกัน^{๔๔} จุดสำคัญที่จะต้องช่วยกันขบคิดตีประเด็นปัญหาให้แตกอยู่ตรงที่ว่า เราจะยึดถือหลักการและเกณฑ์คุณค่าอะไร แบบไหนเป็นบรรทัดฐานสำหรับการกำหนดหลักนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนา

คำตอบที่เรียนรู้ได้จากระบบหรือความเป็นรัฐบุรุษในประวัติศาสตร์ชาติไทยของเรา ก็คือ “ให้เอาอย่างเขา แต่อย่านับถือเลื่อมใสไปที่เดียว” และยก “ถานะแห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้วย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” แต่ทว่าภายใต้ระบบผู้นำและวัฒนธรรมการเรียนรู้ในยุคเร่งรัดพัฒนาตลอดช่วง ๔๐ ปีเศษ ที่ผ่านมา สังคมไทยต้องถูกชักนำให้ “โลกานุวัตร” เข้าสู่วิถีทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาเลียนแบบเจริญรอยตามโลกภายนอกอย่างเคร่งครัด เยี่ยง “ฝูงห่านที่บินตามกันไป” ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการสังคมอันแปลกปลอมและแปลกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อกันระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรชนบท เมืองกับชนบท และชนส่วนน้อยกับชน

ส่วนมาก ยังความสูญเสียเอนกอนันต์ทั้งในด้านคุณค่าของคน และฐานทรัพยากรธรรมชาติ ดังเป็นที่รู้เห็นกันดีอยู่โดยทั่วไป แล้วในที่สุด “ถานะแห่งชาติ” ก็เสื่อมลงไปเป็นลำดับ เศรษฐกิจไทยกลายเป็นเศรษฐกิจที่จำต้องสยบพึ่งพาพลังอำนาจภายนอกมาโดยตลอด เริ่มต้นด้วยการขายอยู่ภายใต้ร่มโครงการช่วยเหลือโอบอุ้มทางเศรษฐกิจการเงิน การทหาร และวิชาการ จากสหรัฐอเมริกาในยุคของการต่อต้านคอมมิวนิสต์ แล้วก็ผันตัวออกไปผูกพันอยู่กับการพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิตภายนอกเป็นหลัก ทั้งในด้านกำลังทุน เทคโนโลยี วัตถุดิบ รวมแม้กระทั่ง สิทธิพิเศษทางการตลาด โดยเฉพาะในยุคเริ่มตั้งแต่ต้นทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๒๐ ของระบบ “ดริมทีมเศรษฐกิจ” ประกาศลดฐานะประเทศชาติลงไปเป็นบริษัทธุรกิจขายแรงงานและทรัพยากรของชาติ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการนำเข้าของเงินทุนต่างชาติ และแล้วเส้นทางอันแบ่งแยกและแปลกแยกภายในชาติเช่นว่านี้ ก็มาลงเอยด้วยการแปลงฐานะเศรษฐกิจการเมืองของประเทศลงไปเป็นเชลยตกอยู่ภายใต้พันธะต้องเปิดประตูให้พลังทุนต่างชาติเข้ามาทำการครอบครอง ครอบงำชีวิตเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนสัมมาอาชีวะของประชาชนคนไทยทุกระดับ^{๑๕} ไม่เฉพาะแต่ภายในแวดวงของธุรกิจการเงินที่ล้มเหลวและพ่ายแพ้เท่านั้น ดูไปแล้ว ไม่ผิดอะไรกับกลยุทธ์ ม้าไม้โทรจัน (Trojan horse) ในนิยายกรีกโบราณ ซึ่งถูกฝ่ายข้าศึกจับใส่ให้เข้ามาก่อการเผาทำลายภายในบ้านเมืองของตนเอง เพราะไม่ว่าการณ์จะเป็นอย่างไรก็ตาม ภายใต้ระบบผู้นำที่เป็นอยู่ ก็ดูจะยังยึดถือเป็นความชอบธรรมที่จะคงยืนหยัดอยู่ในวิถีทางของกลไกตลาดเสรีตามแบบฉบับที่กำหนดและกำกับมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายนอกอยู่นั่นเอง !

๒.๒ โลกาภิวัตน์ทุนนิยม : เส้นทางสู่ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ”

เมื่อเดือนกันยายน ปี ค.ศ. ๑๙๙๕ คือสองสามปีมานี้เอง นายกอร์บาชอฟ อดีตผู้นำของอดีตสหภาพโซเวียต เป็นเจ้าภาพประชุมใหญ่ของบรรดาชนชั้นนำระดับหัวกะทิจากทั่วโลก มีทั้งนักการเมือง นักธุรกิจ และ

นักวิทยาศาสตร์ รวมประมาณ ๕๐๐ คน ที่นครซานฟรานซิสโก สหรัฐอเมริกา
ข้อสรุปจากผลการประชุมประวัติศาสตร์นี้ มีสาระสำคัญว่า ในอนาคตอันไม่
ไกลนี้ โลกทุนนิยมจะพัฒนาประสิทธิภาพของระบบด้วยกลไกตลาดเสรีและ
เทคโนโลยีที่ก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงจุดที่เศรษฐกิจโลกจะต้องการกำลังคน
เพียงร้อยละ ๒๐ เท่านั้น เพื่อให้ “ระบบ” ดำเนินไปได้ ส่วนที่เหลือนอกนั้นถึง
ร้อยละ ๘๐ ก็เป็นอันว่าไม่เป็นที่ต้องการอีกต่อไป นี่คือจินตนาการอนาคต
เศรษฐกิจโลกตามเกณฑ์คุณค่าที่เรียกว่า สูตร ๒๐:๘๐ ^{๖๖}

ที่ว่านี้ไม่ใช่เรื่องเพื่อฝันผุดคุ้ยกันเล่นๆ แต่อย่างใด หากแต่เป็นการ
ประเมินคาดการณ์จากกระแสแนวโน้มที่โลกาภิวัตน์กำลังเป็นไปในขณะนี้
จริงๆ ตั้งแต่ช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๗๐ คือเมื่อ ๓๐ ปีเศษมาแล้ว เริ่มจากสหรัฐ
สมัยประธานาธิบดีนิกสันปลดปล่อยค่าเงินดอลลาร์ออกจากมาตราทองคำ ซึ่ง
นำไปสู่การปล่อยค่าเงินลอยตัวในแวดวงประเทศอุตสาหกรรม ผลก็คือ เกิด
ตลาดและนักค้าเงินตราสกุลสำคัญๆ ของโลก ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นตลาดทุนโลก
(Capital Global Market) อย่างรวดเร็ว และในช่วงเวลาเดียวกัน กลุ่มบริษัท
ข้ามชาติทั้งหลายเติบโตใหญ่กล้าแข็งขึ้นด้วยการกระจุกรวมตัวกันทำการขยาย
การลงทุน และอำนาจบริหารจัดการออกไปทั่วโลก โดยเฉพาะในทื่ๆ แรงงาน
และทรัพยากรธรรมชาติราคาถูก เพื่อลดต้นทุนการผลิต และการตลาด ซึ่ง
“ดริ้มทิม” มีอาชีพเศรษฐกิจของรัฐบาลไทยเราสมัยเมื่อเกือบ ๒๐ ปีมาแล้ว ก็
ได้ขานรับอย่างลือเลื่องด้วยการประกาศลดธงสถานะเกียรติภูมิประเทศไทยลง
ไปเป็น “บรรษัทรวมไทย” หรือ “Thailand Inc. ดังกล่าวแล้ว การกระจุกพลัง
อำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและตลาดเงินทุนโลกเป็นพัฒนาการสัมพันธ์
เชื่อมโยงและขนานคู่เคียงกันตลอดมา จนถึงจุดเปลี่ยนสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง
ของโลกาภิวัตน์ ในช่วงคริสต์ทศวรรษ ๑๙๘๐ ต่อมา กล่าวคือ การปฏิวัติทาง
เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร ดาวเทียม และคอมพิวเตอร์ ด้านหนึ่ง กับอีกด้าน
หนึ่ง การพังทลายของกำแพงเบอร์ลินและจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ระหว่าง

ประเทศ ในท่ามกลางบรรยากาศของความก้าวหน้ายิ่งใหญ่ทางเทคโนโลยีและ
ปลอดจากคู่แข่งต่อสู้ทางอุดมการณ์และทางการเมืองในเวทีเศรษฐกิจ
การเมืองของโลกนี้เอง กระแสโลกาภิวัตน์โดยกลไกตลาดเสรีภายใต้อำนาจ
ควบคุมของตนเองได้ทวีความก้าวร้าวรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ การกระจุกตัว
ของพลังอำนาจบริษัทข้ามชาติ รวมทั้งบรรดากองทุนรวม (Hedge funds)
ทั้งหลาย ประกอบกับขีดความสามารถทางเทคโนโลยีในการสื่อสารเคลื่อนย้าย
เงินทุนและเงินตราระหว่างประเทศโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ยังผลให้ตลาดทุนโลก
อันประกอบด้วย กลุ่มบริษัทข้ามชาติ และนักค้าเงิน เหล่านี้ สามารถยึดครอง
ผูกขาดกลไกตลาดได้อย่างเต็มภาคภูมิ และในประการสำคัญ สามารถขึ้น
ครองอิทธิพลเหนือการควบคุมทางสังคมและการเมือง และอธิปไตยของรัฐ แม้
ในระบบเสรีประชาธิปไตยของสังคมตะวันตกเอง”

ในสภาวะโลกาภิวัตน์ยุคที่กำลังจะก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑
ตามที่บรรยายมาอย่างย่อที่สุดนี้ ผลสืบเนื่องจากเป้าหมายของการแผ่ขยาย
พลังอำนาจของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและกระแสกดดันการเปิดเสรีทางการค้า
การเงินที่ว่านี้ อาจอธิบายได้เป็น ๒ ระดับ คือระดับหลักนโยบายรัฐ และระดับ
นโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่บรรดาประเทศฝ่าย
“โลกาภิวัตน์” อย่างเช่นไทยเรา จะต้องคิดใคร่ครวญให้จงหนัก นโยบายทั้ง ๒
ระดับนี้ กำลังใช้เป็นสูตรมาตรฐานสากลอยู่ในเวลานี้ แล้วก็จะเป็นที่นิยมใน
แวดวงวิชาการและบริหารธุรกิจไทยดุจดั่งคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ ทำนองเดียวกัน
กับตำหรับว่าด้วยเศรษฐกิจตลาดเสรีในแวดวงเศรษฐศาสตร์ไทย แต่เราก็จะได้
เห็นกันตรงกันว่า จริงๆ แล้ว มันเป็นเสรี หรือว่าอำนาจนิยมกันแน่ ! ผลกระทบ
ระดับหลักนโยบายรัฐตามสูตรปฏิบัติสำหรับประเทศที่ตลาดทุนโลกเข้าไปถึง
รวม ๓ ประการ ซึ่งเราได้ยินได้ฟังจนคุ้นกันเป็นอย่างดีในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ
การเงินคราวนี้ ได้แก่ (๑) ยกเลิกการควบคุมของรัฐ (Deregulation) (๒)
ปล่อยเสรีทางการค้าและการเงิน (Liberalization) และ (๓) แปรรูปรัฐวิสาหกิจ

ให้เป็นของภาคเอกชน (Privatization) ^{๑๘} และเมื่อรวมกันเข้าแล้วเป็นเป้าหมายที่เข้าใจได้ไม่ยาก ก็คือ เพื่อถ่ายโอนอำนาจรัฐให้แก่ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งโดยแท้จริงก็หมายถึงกลุ่มทุนข้ามชาติหรือตัวแทนนายหน้าทั้งไทยและเทศทั้งหลายนั่นเอง ทั้งนี้ ในนามของทฤษฎีประสิทธิภาพและการแข่งขันเสรี

และแล้วหลักนโยบายของรัฐดังกล่าว ก็จะมาด้วยนโยบายเทคนิคบริหารธุรกิจ ซึ่งก็เป็นที่ยึดถือดูจกัมีร์สากลเช่นกัน สรุปรวมอยู่ในคำวลีที่ว่า “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” (Best practice) นั่นก็คือ แนววิธีการทำธุรกิจอย่างประหยัดที่สุด มีประสิทธิภาพที่สุด และได้ผลกำไรสูงสุด ซึ่งก็ดูไม่ใช่ของแปลกประหลาดอันใด เพราะเป็นธรรมชาติของธุรกิจการค้าอยู่เองที่จะต้องบริหารจัดการให้ต้นทุนต่ำ ได้ผลผลิตสูงสุด และผลกำไรมากที่สุด ซึ่งก็ดูไม่ใช่ของแปลกได้ แต่ทว่า ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคตลาดทุนโลกพร้อมด้วยเทคโนโลยีสื่อสารข้อมูลรวดเร็วกว้างไกล สามารถทรงอำนาจอิทธิพลยิ่งใหญ่เหนือทั้งรัฐบาลและพลังสังคมทั้งมวลดังกล่าวข้างต้น “ปฏิบัติการที่ดีที่สุด” จึงหมายความว่า ไปถึงนโยบายและมาตรการลดต้นทุนเป็นหลักใหญ่ด้วยการปลดพนักงาน ลดอัตราค่าจ้าง และตัดทอนสวัสดิการต่างๆ พลังตลาดทุนโลกต่างพากันสอดส่ายเสาะหาแหล่งลงทุนที่พร้อมด้วยเงื่อนไขผลประโยชน์สำหรับตนเองและยึดเยียบตบลงโทษต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่เช่นนี้ย่อมเป็นระบบเสียจนได้ชื่อว่าเป็น “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” (predatory culture) ^{๑๙}

ในสภาวะการณ์โลกเช่นนี้ มีผู้ให้การวิเคราะห์ไว้อย่างน่าคิด ซึ่งน่าจะช่วยให้เราได้พิจารณาใคร่ครวญกันถึงสถานะและสภาพปัญหาของสังคมไทยได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้ :

“เศรษฐกิจโลกแบบนี้ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เกิดการประดิษฐ์คิดค้นตลอดเวลา มีการลดต้นทุนตลอดเวลา เกิดความยุ่งเหยิงตลอดเวลา มีการจ้างงานตลอดเวลา มีการปลดคนออกตลอดเวลา การเสี่ยงตลอดเวลา การเอาชนะตลอดเวลา การพ่ายแพ้สูญเสียตลอดเวลา ไม่อาจมี

สังคมจะสามารถดำรงอยู่ได้กับ ความไม่มั่นคงไม่แน่นอนอย่างมากมาย เช่นนี้ ทำนองเดียวกันกับที่ไม่อาจมีสังคมจะสามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากกระแสของการเปลี่ยนแปลง และความคิดใหม่ๆ อยู่เป็นนิจ ถ้าสภาพโซเวียตล้มเหลวในการต่ออายุสังคมอันน้อยชาของตนด้วย การเปลี่ยนแปลงแล้วไซ้ร้ ปัญหาทำลายสำหรับโลกที่หนึ่งก็เป็น ในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ (ปัญหาทำลาย) ที่จะต้องทำให้การเปลี่ยนแปลงผ่อนคลายลง ที่จะต้องทำให้ความ เป็นทราซซี่ของตลาดโลกเชื่องลง และยอมให้การเปลี่ยนแปลงได้เป็นไป ในขณะเดียวกันที่ให้หลักประกันอันเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน ผู้จะต้องดำรงชีวิตอยู่กับการเปลี่ยนแปลงนั้น” ๒๐

ในจังหวะย่างก้าวเข้าสู่คริสต์ศตวรรษใหม่ที่ ๒๑ นี้ สังคมโลกกำลังต้องตกอยู่ภายใต้ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันก้าวร้าวรุนแรงยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยพลังทุนนิยม เทคโนโลยี และจินตนาการของระเบียบเศรษฐกิจใหม่ตามสูตร ๒๐ : ๘๐ เป็นจินตนาการต่อเนื่องจากที่ได้ตั้งเข็มเอาไว้ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในชื่อว่า “ระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศใหม่” (New International Economic Order) หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า “ระเบียบโลกใหม่” (New World Order) “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” จึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่อะไร หากเป็นผลตรรกะอันพัฒนาขึ้นมาจากทฤษฎีวิชาการ ที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (Homo economicus) ของคน การต่อสู้แข่งขันแพ้ชนะและกิเลสการผลิตการบริโภคอันเป็นผลพวงตามมา ได้รับการเชิดชูบูชาขึ้นเป็นคุณธรรมเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เรียกขานกันว่า “การจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ”

ทั้งทฤษฎีวิชาการและผลลบร้ายแรงต่อชีวิตและสังคมเป็นที่ถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์หาทางแก้ไขกันอย่างคึกคักและกว้างขวาง แม้ภายในสังคมโลกตะวันตกเองดังที่อ้างถึง แต่ทว่าในประชาคมวิชาการของไทยเรา โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดวิถีการพัฒนาของบ้านเมือง คงได้แต่เสวยสุขภาควิไม้อยู่กับสถานะแห่งศาสตร์ของตนเทียบอันดับชั้น

ทัดเทียมกับวิทยาศาสตร์ฟิสิกส์ยุคนิวตัน ทั้งๆ ที่วิทยาการฟิสิกส์ในโลกตะวันตกเองได้รุดหน้าไปถึงไหนๆ แล้วก็ตาม ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การศึกษาวิจัยแบบวิทยาศาสตร์ โดยผู้ทำการศึกษาต้องไม่นำเอาความรู้สึนึกคิด และค่านิยมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยนั้น ไม่เป็นความจริง ดังนั้น งานศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ จึงย่อมไม่อาจเป็นกลางและปลอดจาก **ค่านิยมแห่งกิเลสอำนาจและผลประโยชน์ของตนเอง**ไปได้^{๒๑} ครั้นหันไปทางด้านแวดวงชนชั้นนำทางการเมืองเล่า ก็ล้วนแต่ตกอยู่ในวังวนของการแข่งกันฉกฉวยโอกาสโลกาภิวัตน์สร้างอำนาจความมั่งคั่งให้กับตนเองจนเป็นระบบที่ไม่อาจคาดหวังจะสร้างสรรค์อะไรได้ จนการเมืองไทยต้องกลายเป็นเวทีอำนาจเงินตราจนถึงในทุกวันนี้ แม้ในยุค “ปฏิรูปการเมือง” และ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” แล้วในขณะเดียวกัน ก็ปล่อยให้ชะตาชีวิตของบ้านเมืองและประชาชนคนไทยตกอยู่ในอุ้งอำนาจทางปัญญาความคิดและจินตนาการของเหล่าเทคโนโลยีแครตมืออาชีพทางเศรษฐกิจ ซึ่งก็คงเอาแต่วิ่งไล่กวาดตามหลังชาติอื่นๆ เป็นสำคัญ ดังที่ประสบการณ์ ๔ ทศวรรษเต็มๆ ที่ผ่านมาก็ให้เห็น หรือว่าจะมีใครพยายามพัฒนาความเป็นผู้นำทางการเมืองยุคโลกาภิวัตน์ขึ้นมาด้วยการชูวิสัยทัศน์โลกให้ได้ชื่นชมบารมีกัน แต่แล้วก็ยังต้องซุกตัวอยู่ภายใต้ภาพมายาอันแปลกปลอม อย่างเช่นภาพลักษณ์อำนาจยิ่งใหญ่ของอดีตประธานาธิบดี ซี ไอ เอ และนักธุรกิจใหญ่ๆ ซึ่งเป็นต้นตอของ “วัฒนธรรมล่าเหยื่อ” อันเป็นปมปัญหาที่เรากำลังพยายามแก้ไขกัน

๓. เศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมและสากล

ทั้งหมดนี้ กล่าวคือ ทั้งมิติโลกาภิวัตน์และมิติโลกาภูวนัตร์ประกอบกันเป็นปัญหาท้าทายที่สังคมไทยกำลังเผชิญอยู่ ไม่ใช่ในฐานะเป็นส่วน หรือบริวารของโลกที่หนึ่ง หากแต่ในฐานะและบทบาทของสังคมอันมีรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของตนเองมายาวนาน “เศรษฐกิจพอเพียง” อันควรค่าแก่สถานะความเป็นหลักการสังคมจำเป็นต้องยืนหยัด

แสวงหาคำตอบปัญหาซึ่งโดยรากฐานเป็นปัญหาวิกฤตทางปัญญาความคิดปรัชญาหรืออุดมการณ์สังคมไม่ใช่สูตรสำเร็จในสุญญากาศ หากแต่เป็นผลของกระบวนการเรียนรู้ถึงเหตุปัจจัย อันอาจรวมเรียกว่าปัญหาของยุค และบนพื้นฐานของเหตุปัจจัยเช่นว่านี้เองที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการคิดค้นแสวงคำตอบ ในขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้และคิดค้นก็ยังคงอาศัยฐานเกณฑ์คุณค่าบางอย่างบางประการที่จะต้องทำความเข้าใจทั้งกับตนเองและต่อสังคม ในด้านของเหตุปัจจัย การนำเสนอนี้ได้พยายามท้าวความไปถึงภาพสะท้อนเป็นมาทางประวัติศาสตร์และปมปัญหาสภาวะทางปัญญาความคิดไว้อย่างรอบด้านให้ได้เห็นเป็นรูปธรรมพอสมควร ในอันที่จะมองไปในอนาคตข้างหน้าอย่างสร้างสรรค์ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโลกภายนอก แล้วเท่าที่กล่าวโยงไปถึงพฤติกรรมเป็นไปทางด้านของกระแสโลกาภิวัตน์ ก็ไม่ได้หมายถึงที่จะเชิญชวนให้มามีความคิดแต่กล่าวโทษปรักปรำพวกนายทุนต่างชาติ หรือว่าเลิกลบความสัมพันธ์กับโลกภายนอก หามิได้เลย นั่นต้องไม่ใช่เจตนารมณ์หรือตรรกะของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” อย่างแน่นอนในโลกของความเป็นปฏิสัมพันธ์และสามารถเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ระหว่างกัน ทั้งนี้บนพื้นฐานของการเคารพยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน ในความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม

ในยามวิกฤตครั้งนี้ เรามักได้ยินได้ฟังกันอยู่เสมอถึงการแปลงวิกฤตให้เป็นโอกาส ซึ่งนับเป็นถ้อยคำและความคิดที่แยบคายทีเดียว แต่ก็มีคำถามว่า โอกาสอะไรกัน? และตรงนี้เองที่นัยความหมายความสำคัญของหลักการ “เศรษฐกิจพอเพียง” จะเป็นไปอย่างไร แค่นั้นนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับใจที่เราเฝ้าที่เราคิดเป็นรากฐานสำคัญ ดังหลักคำสอนพุทธธรรมที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ” ^{๒๒} เราจะคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” แต่เพียงในแง่ที่เป็นวิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าชั่วคราวชั่วยามที่ค่าเงินตกต่ำ ธุรกิจการเงินล้มละลาย คนตกงาน รายได้ตกต่ำ

ความยากจนยากไร้ บริการและสวัสดิการสังคมถูกตัดทอน ตลอดจนปัญหาสังคมอื่นๆ นานัปการที่มีตามมา แล้วก็รอคอยให้เศรษฐกิจการเงินฟื้นตัวกลับคืนมา อย่างเช่นที่กำลังตั้งความหวังกันอยู่ในขณะนี้ ซึ่งก็ไม่ใช่ว่า จะเป็นไปไม่ได้ ดูจากที่บรรดามหาอำนาจอุตสาหกรรมกำลังพยายามหาทางแก้ไขกัน เพราะกลัวว่า วิกฤตที่กำลังลุกลามไปทั่วโลก จะกระทบกระเทือนไปถึงความอยู่รอดและดำรงคงอยู่ของระบบเศรษฐกิจตลาดเสรีที่ตนและบรรดาสาวกกำกับดูแลอยู่ ส่วนจะฟื้นตัว เพื่อใคร หรือว่าจะยังยืนจริงจังหรือไม่นั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง

หรือว่า เราจะตั้งจิตของเราให้นิ่งและคิดถึง “เศรษฐกิจพอเพียง” ในระดับเป็นหลักการอันยั่งยืนของสังคม ซึ่งเป็นเจตนารมณ์ของการนำเสนอนี้ ดังที่ได้เกริ่นถึงอยู่โดยตลอด นั่นก็คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในความหมาย ขอบข่ายที่เป็นหลักอุดมการณ์และเกณฑ์คุณค่าทางสังคม ในทำนองเดียวกัน กับที่เราพูดกันถึง เสรีนิยม สังคมนิยม ประชาธิปไตย ฯลฯ ฯลฯ โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” จึงสื่อความหมายเป็นหลักการที่เป็นทั้งองค์รวม และสากล กล่าวคือ เป็นหลักอุดมการณ์คู่ขนานเป็นปฏิสัมพันธ์ไปด้วยกันกับทุนนิยมและเสรีประชาธิปไตยในวิถีพัฒนาการของสังคมโลกคริสต์ศตวรรษหน้า เป็นปัญหาท้าทายสำหรับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง “ที่จะต้องทำให้ความเป็นทาสของตลาดโลกเชื่องลง” ในทำนองเดียวกับที่กำลังถกเถียงแสวงหาเส้นทางกันภายในแวดวงของสังคมโลกตะวันตกเอง ดังที่อ้างถึงข้างต้น

แน่นอน คงจะมีคำถามขึ้นมาว่า จะอาจหาญคิดไปถึงขั้นนั้นได้ อย่่างไรกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากแง่มุมอย่างสังคมไทยของเรา ซึ่งเป็นประเทศเล็ก ๆ เศรษฐกิจเล็ก ๆ และตกอยู่ในสถานะเป็นเพียงผู้ตั้งรับ “โลกาภิวัตน์” ภายใต้กระแส “โลกาภิวัตน์” ของมหาอำนาจยิ่งใหญ่ คำตอบในขั้นนี้ ก็คือว่า ในท่ามกลางสงครามเศรษฐกิจที่เรากำลังเห็นๆ กันอยู่บนพื้นผิว

นี้ ในส่วนลึกแล้ว ก็คือ สงครามทางความคิดและอุดมการณ์ นั่นเอง ซึ่งสามารถเปลี่ยนโลกได้ดังที่ได้เห็นๆ กันมาในประวัติศาสตร์

หลังจากจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ล่มสลายลงไปในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษ ๑๙๘๐ ดร.ฟรานซิส ฟูกยามา นักวิชาการประจำบริษัทแรนด์ (Rand Corporation) ได้เขียนหนังสือชิ้นเล่มหนึ่งให้ชื่อว่า การสิ้นสุดของประวัติศาสตร์และมนุษย์คนสุดท้าย มีใจความสำคัญว่า การล่มสลายของจักรวรรดิคอมมิวนิสต์ มีความหมายเท่ากับเป็นชัยชนะของอุดมการณ์เสรีประชาธิปไตย และทุนนิยม และเพราะฉะนั้น จึงเป็นอันสิ้นสุดของประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งการต่อสู้ขัดแย้งเชิงอุดมการณ์^{๓๓} หนังสือเล่มนี้และความคิดความเข้าใจต่างๆ ดังกล่าว ได้รับการแซ่ซ้องสาธุการกันอย่างกว้างขวาง แต่แล้วก็มีเสียงแห่งธรรมะเตือนสติมาจากสันตปาปา จอห์น พอลที่ ๒ อีกเช่นกันว่า :

“เราได้เห็นมาแล้วว่า เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ที่จะกล่าวว่า ความพ่ายแพ้ของสิ่งที่เรียกว่า ‘สังคมนิยมที่แท้’ จะทำให้ระบบทุนนิยม เป็นต้นแบบเดียวเท่านั้น ที่คงเหลืออยู่สำหรับการจัดระเบียบองค์การเศรษฐกิจ มันเป็นความจำเป็นที่จะต้องสลายเครื่องกีดกัน และการผูกขาดทั้งหลายซึ่งทั้งให้หลายต่อหลายประเทศต้องตกอยู่ชายขอบของการพัฒนา และ (เป็นความจำเป็น) ที่จะต้องอำนวยความสะดวกให้คนและชาติทั้งปวง ได้มีสถานะปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้พวกเขาเหล่านั้น ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา”^{๓๔} จะโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ทศนิวิสัย ที่มองเห็นคุณค่าศักยภาพของคนจากคำวลีทั้งสองคือ “คนและชาติทั้งปวง” กับ “สถานะแห่งชาติคือคนทั้งหมดได้เขียนสูงขึ้น” ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เมื่อ ๗๙ ปีก่อน ต่างสื่อความหมายตรงและคล้องจองกัน แม้ว่าจะมาจากต่างแหล่งวัฒนธรรมกัน แสดงถึงสัญจรธรรมความจริงในข้อที่ว่า เรื่องของอุดมการณ์

มนุษย์นิยมนั้น เป็นคุณสมบัติที่สถิตยอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นในโลก
ตะวันตกหรือตะวันออก เหนือหรือใต้ ในประการสำคัญ เป็นเครื่องยืนยัน
ถึงความจริงอีกข้อหนึ่งว่า สงครามทางความคิดของมนุษย์จะไม่มีวัน
สิ้นสุดอย่างที่ ดร.ฟูกุยามา และใครต่อใครพยายามอ้างเอาไว้ トラบ
เท่าที่ การเบียดเบียนยังคงดำรงอยู่ภายใต้โลกาภิวัตน์ / โลกานุวัตร อย่าง
ในทุกวันนี้

การเบียดเบียนในหมู่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คงจะไม่อาจจัดให้หมดสิ้น
ไปได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่การเบียดเบียนเชิงโครงสร้างคงจะไม่ลุกลาม
รุนแรงเข้ามาสู่สังคมวัฒนธรรมไทยของเราจนถึงขั้นต้องสูญเสียอิสรภาพอย่าง
ที่กำลังประสบกันอยู่ในขณะนี้ ถ้าประชาคมวิชาการปัญญาชนไทยไม่ตกอยู่
ภายใต้มนต์อำนาจครอบงำของกิเลสและอวิชชาถึง ๔ ทศวรรษของยุคเร่งรัด
พัฒนาที่ผ่านมา ภายใต้สภาวะทางจิตใจและปัญญาเช่นนี้ และในบริบท
“โลกานุวัตร” ของสังคมไทย องค์วิชาความรู้ทั้งหลายทั้งปวงภายใต้ระบบ
การศึกษา “สมัยใหม่” ซึ่งร่ำเรียนฝึกฝนกันมาอย่างเข้มข้นในนามของ “ศาสตร์”
นั้น โดยเนื้อแท้แล้ว ก็คือ ศาสตร์บริวาร นั่นเอง ความพยายามปฏิรูป
สังคมไทยที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอยู่อย่างกว้างขวางในขณะนี้ ย่อมไม่อาจ
บังเกิดผลสร้างสรรค์อะไรนักต่อประชาชนคนไทยส่วนใหญ่จริงๆ ถ้าขาดเสีย
ซึ่งความตระหนักยอมรับถึงความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องร่วมมือร่วมใจกัน
ในสิ่งที่ ดร.เกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “กระบวนการเลิกรัฐทางสังคม” (the
social unlearning process) ^{๒๔} ไม่ใช่ปิดหูปิดตา ไม่ยอมรับรู้ความคิดและ
ความเป็นไปของโลกภายนอก แต่จำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจและคิดหาทาง
เลือกที่เหมาะสมและสร้างสรรค์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓ ได้เคยทรงทักเอาไว้ให้เป็นคติธรรมเมื่อ ๑๕๗ ปีก่อน

ในประการสำคัญ ทั้งกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการปฏิรูปทางสังคมซึ่งโดยธรรมชาติย่อมมีความซับซ้อนและมีหลากหลาย จำเป็นต้องอาศัยหลักการนำที่จะเชื่อมโยงประสานมิติต่างๆ ของสังคมให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นบูรณาการ หลักการเศรษฐกิจพอเพียงให้ความหมายเป็นหลักการนำที่ว่านี้ ไม่ใช่เป็นเพียงหนึ่งในหลายๆ รายการแบบเมนูอาหารที่จะแจกจ่ายแยกย้ายกันไปปรุงรสเอาตามความซ้ำของของแต่ละคน แต่ละฝ่ายอย่างที่มีการเสนอกัน เป็นเรื่องจริงที่ว่า มิติด้านต่างๆ ของกระบวนการปฏิรูปจะต้อง “มีความเชื่อมโยงกันโดยมีการสร้างคุณค่าและจิตสำนึกเป็นแกนกลาง”^{๒๖}

แต่เรื่องของคุณค่าและจิตสำนึกก็ไม่อาจจะปล่อยให้ เป็นภาพลักษณ์นามธรรมลอยๆ สุดแต่จะตีความกันไปตามพื้นฐานรสนิยมของแต่ละคน สิ่งที่เราต้องการในยามนี้ ก็คือ คุณค่าและจิตสำนึกบนพื้นฐานของหลักการสังคมอันเป็นรูปธรรมเพียงพอที่ผู้คนส่วนต่างๆ ของสังคมสามารถสัมผัสสำนึกร่วมกัน และเดินไปในวิถีทางที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน แม้จะอยู่ในสถานะและบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป หลักการเศรษฐกิจพอเพียงสามารถทำหน้าที่เป็นหลักการนำ ตอบสนองความสำคัญจำเป็นที่จะต้องสร้างคุณค่าและจิตสำนึกเช่นว่านี้ เพราะคุณธรรมข้อนี้ก็คือคุณสมบัติอันแนบแน่นอยู่ในหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง ดังจะได้ขยายความต่อไป รวมทั้งยังอาจทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันสกัดกันอวิชชาอันเกิดแต่ “ศาสตรบิรวาร” ซึ่งยังจะคงอยู่กับสังคมไทยเราต่อไปอีกเป็นเวลายาวนาน

ถึงจุดนี้ เราคงพอจะได้เห็นถึงคุณค่าและขอบข่ายความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ ในฐานะหลักการสังคมอันเป็นองค์รวมในแง่ที่ท่าบทบาหน้าที่หลักนำในกระบวนการเปลี่ยนกระบวนทัศน์เพื่อการปฏิรูปสังคม กับทั้งเป็นสากลในแง่ของการตอบสนองความจำเป็นร่วมกันของทั้งโลก “ที่จะต้องทำให้ความเป็นพระราชัยของโลกตลาดโลกเชื่องลง” อันจะพึงเป็นแรงบันดาลใจร่วมกันทั้งจากภายในของสังคมตะวันตกเองซึ่งเป็นต้นตอ

ของปัญหา และสำหรับสังคมนอกตะวันตกอย่างเช่นไทยเราผู้ตกอยู่ภายใต้
กระแสโลกาภิวัตน์ของ “ลัทธิทุนนิยมชนิดสุดขั้ว” โดยนัยนี้ “เศรษฐกิจ
พอเพียง” จึงเป็นหลักการและอุดมการณ์ไร้พรมแดนทำนองเดียวกันกับที่เสรี
นิยมและประชาธิปไตยเป็นกระแสอุดมการณ์ไร้พรมแดน และทั้งหมดประกอบ
กันเป็นกระแสปฏิสัมพันธ์ทางความคิดกระตุ้นให้ประชาคมโลกได้เกิด
**จิตสำนึกใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่ และวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่ จากยุค
เสื่อมหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม** เมื่อสองศตวรรษครั้งที่แล้วมา ในฐานะเช่นนั้น
หลักการเศรษฐกิจพอเพียงควรที่จะสามารถนำเสนอทัศนวิสัยและเกณฑ์คุณค่า
เพื่อเป็นแนวปฏิบัติสำหรับดำเนินวิถีชีวิตสังคมโลกที่กำลังจะก้าวเข้าสู่
คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ นี้

ในช่วงที่จักรวรรดิคอมมิวนิสต์นานาชาติกำลังจะถึงกาลอวสาน ตอน
ปลายๆ คริสต์ศตวรรษ ๑๙๘๐ และมีผู้คนอย่างเช่นดร.ฟรานซิส ฟูกูยามา พา
กันมองว่า เป็นชัยชนะของโลกฝ่ายทุนนิยม ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ได้มี
วรรณกรรมวิชาการปรากฏออกมาบ้างเหมือนกันที่เล็งเห็นถึงแนวโน้มค่อนข้าง
แนชัดที่จะเกิดการล่มสลายทางเศรษฐกิจการเงินทั่วโลกก่อนที่คริสต์ศตวรรษนี้
จะสิ้นสุด ทั้งนี้ด้วยเหตุผลเหตุปัจจัยอันแนบเนื่องอยู่ที่ตัว “ระบบ” และ
กระบวนการภายในวงจรของทุนนิยมเอง ซึ่งก็ตรงกับอาการสำแดงของวิกฤต
เศรษฐกิจการเงินที่กำลังเกิดขึ้นจริงๆ ในขณะนี้อย่างไม่ผิดเพี้ยน นับเป็น
พยากรณ์กระแสเหตุการณ์ที่แม่นยำอย่างน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ประเด็นปัญหาอยู่
ที่ จะต้องพยายามหาทางป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น และในการนี้
นอกจากมาตรการฉุกเฉินรีบด่วนเพื่อแก้ไขเฉพาะหน้าแล้ว เป็นความ
จำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องคิดอ่านแสวงหา**หลักการเศรษฐกิจใหม่** และ
ปรับเปลี่ยน**ทิศทางของการพัฒนาและแนวความคิดทางเศรษฐกิจเสีย
ใหม่**ด้วย^{๒๗} เหตุผลที่ทำให้สามารถมองเห็นไปถึงเช่นนั้นได้อย่างค่อนข้าง

ปลอดโปร่ง เป็นประเด็นน่าสนใจควรแก่การเรียนรู้จากถ้อยคำของเจมส์ โรเบิร์ตสัน นักเขียนอิสระผู้แต่งหนังสือที่ใช้อ้างอิงในที่นี้ ดังนี้ :

“...ต้องยอมรับว่า ยุคสมัยของ ‘ความมั่งคั่งแห่งชาติ’ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว และพึงต้องปฏิบัติต่อเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ในฐานะที่เป็น **เศรษฐกิจหลายระดับของโลกเดียวกัน**

“ในช่วงสองสามปีหลังมานี้ (กล่าวคือ ช่วงกลางๆ คริสต์ศตวรรษ ๑๙๘๐-ผู้เขียน) มีประชาชนเป็นจำนวนมากขึ้นในหลายๆ ประเทศได้เข้าร่วมในความพยายามนี้ในอันที่จะแปรเปลี่ยนชีวิตและความคิดทางเศรษฐกิจ หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นมาเพื่อเขาเหล่านั้น และเพื่อประชาชนอีกจำนวนมากมายซึ่งพากันยอมรับถึงความจำเป็นที่จะต้อง **มีระเบียบเศรษฐกิจคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ใหม่เพื่อประชาชนและโลกมนุษย์...**” ^{๒๘}

จุดน่าสนใจอยู่ตรงที่**สำนึกของคน**ของประชาชนนี้เอง ที่เป็นเครื่องชี้นำวิสัยทัศน์ให้สามารถมองเห็นถึงอดีต – ปัจจุบัน เพื่อฉายภาพชีวิตและสังคมมนุษย์อย่างสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมออกไปในอนาคตอันยาวไกล ไม่ใช่ ตัวเลขและผลงานวิเคราะห์เยี่ยงวิทยาศาสตร์ของ “นักเศรษฐศาสตร์: คนเลือดเย็นฯ” ดังเช่นที่นักเศรษฐศาสตร์ไทยตั้งฉายาของตนเอง (เชิงอรรถหมายเลข ๒ และ ๕) อย่างแน่นอน

จะอย่างไรก็ตาม นอกเหนือไปจากปัญหาความถูกต้องผิดพลาดของการพยากรณ์เศรษฐกิจแล้ว จุดสำคัญจริง ๆ อยู่ตรงที่ประเด็นของเกณฑ์คุณค่าเกี่ยวกับคนและโลกของธรรมชาติซึ่งอยู่กับตัวเราชีวิตของเรานี้เอง ซึ่งประกอบกันเป็น “เศรษฐกิจ” ที่แท้จริง ไม่ใช่เป็นแต่เพียง “ระบบ” เงินตราหรือกลไกการผลิตการส่งออกอย่างที่สำคัญผิดกันอย่างแรงอยู่ในเวลานี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” มีจุดร่วมและสามารถเรียนรู้ร่วมกันในข้อนี้ ในฐานะหลักการสากล และหลักการเศรษฐกิจใหม่ **เจตนารมณ์และภารกิจการพัฒนาที่อยู่ร่วมกัน คือปรับเปลี่ยนแนวความคิดและทิศทางการพัฒนา** จากที่มุ่งกันแต่เร่ง

ขยายอัตรา ปริมาณการผลิต การบริโภคและการสะสมทุนเงินตราให้สูงสุดตาม ทฤษฎี “การจำเริญเติบโต” และหันมาหาหลักการและแนวทางใหม่ที่ส่งเสริมให้ มนุษย์เราได้พัฒนาขีดความสามารถเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง และในขณะ เดียวกัน เรียนรู้เพื่อพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ อันเป็น **ต้นทุนชีวิต** ของ มนุษยชาติ^{๒๔} กล่าวคือไม่ใช่เพียงแต่เป็นสิ่ง เป็นวัตถุที่จะตีราคาเป็นเงินตรา กันได้อย่างที่ถือปฏิบัติกันในทุกวันนี้ รวมแม้กระทั่ง หลักเศรษฐศาสตร์ที่มีคน หัวแหลมคิดสูตรนโยบายเป็นหลักการให้ผู้กระทำ “สิ่ง” แวดล้อมเสียหาย ต้อง จ่าย (Polluter- pay principle) ก็ไม่อาจถือเป็นความชอบธรรมอะไรได้ เพราะ ต้นทุนชีวิตไม่ใช่เรื่องที่จะปล่อยให้ใครมาอ้างสิทธิก่อความเสื่อมเสียได้อยู่แล้ว

หลักการพึ่งตนเองและนิเวศ เช่นว่านี้ จะต้องถือว่ามีความหมาย ความสำคัญยิ่งยวด โดยเฉพาะสำหรับสังคมไทยเรา ซึ่งต้องนับว่าเป็นโชคดียิ่ง ที่ ตั้งอยู่ในหลักแหล่งของฐานทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญของโลก ในฐานะที่ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคปาเซฟิกัน คำว่า “ปาเซฟิกัน” นี้ มักจะไม่อยู่ใน ความสนใจเท่าใดนักในสังคมไทยผู้เป็นเจ้าของอริปไตย ความจริงก็คือว่า ปา เซฟิกันเป็นแหล่งทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพอันอุดมสมบูรณ์ คิด เป็นเนื้อที่ไม่ถึงร้อยละ ๗ ของพื้นที่โลก แต่จากปริมาณจำนวนพันธุ์พืช ทั้งหลาย ๓ ถึง ๑๐ ล้านชนิดที่ประเมินกันไว้มีถึงราวร้อยละ ๖๐-๗๐ อยู่ในปา เซฟิกัน^{๒๕} คุณค่าความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจและชีวิตประจำวันของมนุษย์ จะอนุมานได้จากผลิตภัณฑ์อาหารและยา รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมอื่นๆ อีกมากมายที่ใช้อุปโภค บริโภคกันทั่วโลก ประเด็นอยู่ตรงที่ว่า แหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติที่ว่านี้ เป็นฐานอำนวยการปัจจัยจำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ และ กำลังจะเป็นเป้าหมายหลักของการต่อสู้ช่วงชิงในเวทีเศรษฐกิจโลกศตวรรษ หน้าที่นี้ โดยอาศัยเทคโนโลยีชีวภาพ และแหล่งทางทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สิน ทางปัญญาเป็นศาสตราวุธ ควบคู่ไปกับทฤษฎีเศรษฐกิจตลาดเสรี

ดังนั้น หลักความคิดความเข้าใจในความเป็นจริงเกี่ยวกับคุณค่า
ความสำคัญของฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นทั้งต้นทุนชีวิตและศักยภาพ
สำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน จึงนับเป็นรากฐานสำคัญยิ่งที่หลักการเศรษฐกิจ
พอเพียง จำเป็นต้องให้การชี้้นำให้เกิดความชัดเจนโปร่งใส ทั้งนี้ เพื่อขจัด
ความสำคัญผิดอย่างฉกรรจ์อันแพร่สะพัดอยู่ในวงการศึกษาปัญญาชนของไทย
ดังจะเห็นได้จากอรรถาธิบายถึงวิสัยทัศน์การปฏิรูปทางการศึกษาและการ
พัฒนาเทคโนโลยี ดังนี้ :

“ความได้เปรียบของประเทศทั้งหลายในอนาคต จะมีขึ้นขึ้นอยู่กับฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติ แต่จะขึ้นอยู่กับฐานทรัพยากรมนุษย์และ
เทคโนโลยีเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างที่เห็นมาแล้วในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม
ใหม่ในเอเชียที่อาศัยการทุ่มเทด้านการพัฒนากำลังคน และการพัฒนา
เทคโนโลยี เป็นกุญแจไปสู่ความสำเร็จ”^{๓๓} ข้อเขียนประโยคเหล่านี้ แม้จะได้มี
การพยายามแก้ไขปรับปรุงกันไปบ้างแล้ว แต่โดยรากฐาน ถือได้ว่าเป็นภาพ
สะท้อนความเชื่อและจิตใต้สำนึกในหมู่นักผู้มีการศึกษา หรืออาจรวมไปถึง
ประชาชนคนไทยโดยทั่วไป เพราะทุกครั้งที่พูดถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ ก็
ต้องมีเรื่องเงินทุนและเทคโนโลยีเข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วพอว่ากันถึงเรื่อง
เทคโนโลยี ก็ต้องมองออกไปที่ชาติฝรั่งมั่งคั่ง ซึ่งก็ไม่ใช่จะผิดไปเสียทั้งหมด
แต่ประเด็นมีอยู่ว่า เราเข้าใจเทคโนโลยีกันเพียงใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเชิง
โครงสร้างอำนาจเศรษฐกิจการเมือง หากไม่แล้ว การเรียนรู้ก็จะกลายเป็นกับดัก
ทางปัญญาให้ตัวเราเอง และเศรษฐกิจการเมืองของชาติต้องพึ่งพาถึงขั้นเป็น
เชลยต่อพลังภายนอก^{๓๔} อย่างเช่นที่กำลังเกิดขึ้นกับทางด้านสถาบันการเงิน
ไทยอยู่ในขณะนี้ แล้วตามความเป็นจริง อุตสาหกรรมไทยโดยเฉพาะภาคการ
ส่งออก ก็จะเป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่ค่อนข้างหนักไปในทางเป็นธุรกิจ
ซื้อถูกขายแพง พอให้ได้เงินตราต่างประเทศและคนได้มีงานทำกันบ้างเท่านั้น
ไม่ได้มีการคิดอ่านลงทุนทำการประดิษฐ์คิดค้นพัฒนาเทคโนโลยีอะไรจริงจังให้
เกิดต้นทุนสังคมของเราเองอย่างแท้จริง จนเดี๋ยวนี้ จึงต้องพึ่งพาทภายนอกไป

หมดทั้งกระบวนการ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุน เทคโนโลยีและวัตถุดิบ รวมถึงสิทธิพิเศษทางด้านตลาด

เป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนที่จะพึงเรียนรู้ร่วมกันกับสังคมโลกภายนอกอย่างแน่นอน ในฐานะที่สังคมไทยเราเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก แต่ในอีกส่วนหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ จะต้องมีความรู้และยุทธศาสตร์ของตนเอง ในอันที่จะเสริมสร้างวางรากฐานต้นทุนทางสังคมให้มั่นคงยั่งยืน เริ่มจากเรื่องของคนและฐานทรัพยากร อันเป็นจุดหลักของการพัฒนา “ความได้เปรียบของประเทศ” อย่างแท้จริง ประเด็นเกี่ยวกับหลักนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ว่านี้ ยังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

รวมความแล้ว ในระดับหลักการและอุดมการณ์ “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักความคิดที่สื่อความหมายความสำคัญเป็นหลักการนำเพื่อสร้างระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของอนาคต ไม่เฉพาะสำหรับ “ระบิยบวาระแห่งชาติ” เท่านั้น แต่ของโลกด้วย เป็นการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกหรือพื้นที่และบทบาทหลักทฤษฎีเศรษฐกิจสังคมต่างๆ ว่ากันตั้งแต่ :

- ◆ นิยามความหมายของ “เศรษฐกิจ” ซึ่งโดยสาระมีความหมายเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ภายใต้ความจำกัดของทรัพยากร ไม่ใช่เป็นเพียงเรื่องของธุรกิจเพื่อแข่งขันช่วงชิงแสวงผลกำไรสูงสุด

- ◆ รื้อฟื้นบทบาทเรื่องความจำเป็นที่จะต้องแยกแยะให้ดีระหว่าง “การพัฒนา” ซึ่งหมายถึงยกฐานะคนส่วนใหญ่ หรือคนทั้งหมด ถ้าเป็นไปได้ กับ “การจำริญเติบโตทางเศรษฐกิจ” ซึ่งมุ่งยึดถือแต่ตัวเลขการเพิ่มอัตราปริมาณรายได้เงินตราเป็นใหญ่

- ◆ บทบาทเรื่องของคนและคุณค่าของคนที่พึงมีโอกาสเรียนรู้พัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเอง

- ◆ เรื่องของทุน ซึ่งไม่ใช่หมายถึงแต่เฉพาะเงินตราที่สมมุติขึ้น หากโดยสาระ รวมความไปถึงต้นทุนของชีวิตและสังคม คือ คน ธรรมชาติและนิเวศ

- ◆ เรื่องของตลาดซึ่งจะต้องถูกตีกรอบของสำนักแห่งธรรมะ ดังที่ ออตัม สมิธ ศาสตราจารย์เศรษฐกิจเสรีเอง เคยเตือนเอาไว้เมื่อกว่าสองร้อยปีก่อน และตลาดจะเสรีก็แต่ภายในกรอบเช่นนั้น

- ◆ เรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงศาสตราจารย์เพื่อเป็นนายเหนือธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หากแต่ฝังตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพยอมรับในคุณค่าของมนุษย์และธรรมชาติ

- ◆ เรื่องของการบริโภคที่พึงอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคุณประโยชน์ต่อชีวิตและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศ ไม่ใช่ “ยังมีให้บริโภคมากเท่าใด ก็ยิ่งมีความสุขมากเท่านั้น” “” ตามวาทะล่าสุดของนักเศรษฐศาสตร์ไทย

- ◆ และทบทวนเรื่องของวิธีการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งพึงเป็นไปอย่างสมดุล เพื่อการเรียนรู้พึ่งตนเองและพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอยู่ในขอบข่ายความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ในฐานะเป็นหลักการนำกระบวนการสังคมไปสู่ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ของโลก ซึ่งสังคมไทยมีส่วนร่วมในสถานะของสังคมอิสระชน

๓. ยุทธศาสตร์สู่ฐานเศรษฐกิจสามัญชน

เท่าที่กล่าวมา เป็นเพียงเค้าโครงความคิดในระดับหลักการเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเรื่องที่ประชาชนคนไทยผู้มีใจรักความเป็นอิสระเสรีจะ

พึงร่วมมือร่วมใจกันคิดค้นแสวงหาทำความเข้าใจยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อสรุป
รวมความจากที่ได้พยายามพิเคราะห์ดูโดยรอบด้านแล้ว ก็พอจะเล็งเห็น
นัยสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงได้ว่า โดยสาระก็คือ การกลับฟื้นคืนจิต
วิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง นั่นเอง อันประกอบด้วยมนุษย์กับ
ธรรมชาติเป็นแกนสาร และทั้งยังเป็นการสอนให้มองและเข้าใจมนุษย์ใน
ความหมายของความเป็นมนุษย์ชาติโดยรวม และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ
เป็นสัจธรรมความจริง โดยนัยนี้ เศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นหลักการและ
อุดมการณ์ยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นองค์รวม เป็นสากล และเป็นหลักนำสู่ระเบียบ
ชีวิตเศรษฐกิจใหม่ร่วมกันของสังคมโลกศตวรรษข้างหน้า

ในสถานะที่ **เป็นเมืองพุทธศาสนา และเป็นสังคมฐาน
ทรัพยากรธรรมชาติ** สังคมไทยจึงถือได้ว่า อยู่ในฐานะโอกาสดีที่สุดสังคม
หนึ่งที่จะควรจะไปในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ยั่งยืนและเป็นอิสระได้อย่างเต็ม
ภาคภูมิ ถ้าหากไม่ไปตกเป็นเหยื่อของทฤษฎีวิชาการอันแปลกปลอมและ
แปลกแยกเสีย ดังนั้น ภารกิจเบื้องต้นแรกของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ
การฟื้นฟูบูรณะจิตสำนึกในคุณค่าและศักยภาพสร้างสรรค์ของชนบท อันเป็น
ฐานอู่ข้าวอู่น้ำของประเทศ ที่พุดถึงการ “ฟื้นฟู” ก็ด้วยเหตุผลว่า ชนบทไทยเรา
เป็นแหล่งทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่ทางด้านธรรมชาติวัตถุเท่านั้น หากยังแฝงไว้
ด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาพร้อมด้วยศาสนธรรม ที่จะสนองตอบปัญหา
ความต้องการของเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะหลักการองค์รวมได้เป็นอย่างดี
และที่จำเป็นต้อง “บูรณะ” ก็เพราะฐานกำลังของชนบทไทยได้ถูกบั่นทอน
ทำลายจากผลการพัฒนาที่ผิดทิศผิดทางตลอด ๔๐ ปีที่ผ่านมา และต้องตกอยู่
ในสภาพทรุดโทรม ทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติและองค์ความรู้ ถึงแม้จะคงมี
หลงเหลืออยู่บ้าง แต่ผู้คนส่วนใหญ่ที่เดียวตกอยู่ในสภาพสูญเสียความเชื่อมั่นที่
จะพึ่งและพัฒนาตนเองอันเป็นคตินิยมในพุทธศาสนา ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งแต่
เดิมเป็นคุณค่าสร้างสรรค์ปลูกฝังความสัมพันธ์อันญาติมิตรก็ได้ถูกแปรเปลี่ยน

ไปเป็นการอนุเคราะห์ทางอำนาจและเงินตรา โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจการเงินเฟื่องฟู ปรากฏการณ์ซื้อสิทธิขายเสียงที่คนชั้นกลางยุคใหม่พากันประนามหยามเหยียดอยู่นี้ ที่แท้ ก็คือ ผลพวงจากวิบากกรรมการพัฒนาสร้างความ มั่งคั่งให้กับเมืองบนความยากจนยากไร้ของชนบทนั่นเอง และนี่ก็คือ ทุจริตคอร์รัปชันเชิงนโยบายและโครงสร้างในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่จำเป็นจะต้องขจัดให้หมดไปเช่นเดียวกัน

รวมความแล้ว ชนบทไทยยังอยู่ในสภาพห่างไกลจากความพร้อม แม้กระทั่งความคิดที่จะช่วยตัวเอง แต่นั่นก็เป็นเหตุผลที่ทำให้จำเป็นต้องคิดอำนาจหลักนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนารอบคอบยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะผลการพัฒนาชนบทจะเป็นกุญแจดอกสำคัญยิ่งต่อทิศทางและฐานะเศรษฐกิจของชาติ ซึ่งกำลังต้องเผชิญภัยคุกคามจากพลังอำนาจภายนอกดังกล่าวแล้ว เป็นปัญหาท้าทายยืดเยื้อและยากลำบาก แต่กระนั้น จากประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้สัมผัสมาบ้างโดยตรงและด้วยความพยายามที่จะเรียนรู้ ก็พอจะสรุปได้ว่า ไม่ถึงกับเหลือวิสัยเสียทีเดียว เรื่องของยุทธศาสตร์การพัฒนา ก็เป็นทำนองเดียวกันกับปัญหาความชัดเจนในระดับหลักการที่กล่าวมาในตอนต้น ยังต้องการการระดมความคิดเห็นกันให้กว้างขวางต่อไปอีกสำหรับในขั้นนี้ เพียงขอนำเสนอเป็นหลักการและขั้นตอนทางความคิดกว้างๆ พอให้เห็นภาพแนวทางที่เราจะก้าวเดินกันต่อไป ดังนี้ :

๓.๑ ความหมายของการพัฒนาชนบท

ในเบื้องต้น จำเป็นต้องให้เป็นที่แน่ชัดกันว่า ความหมายและเป้าหมายของการพัฒนาชนบท ไม่ใช่จะจำกัดกันอยู่แค่เพียงแก้ปัญหา “โง่ จน เจ็บ” อย่างที่หน่วยงานราชการฝ่ายวางแผนพัฒนายึดถือกันมาตลอด มาตรการกำหนด “เขตชนบทยากจน” ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๕ เป็นตัวอย่างของเงื่อนไขปมทางความคิดความเชื่อเช่นว่านี้ ซึ่งในตัวเองเท่ากับเป็นการสกัดกั้นบดบังทัศนวิสัยที่จะมองเห็นคุณค่าและศักยภาพของชนบทไทย

อย่างแท้จริง ในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาคปาเซตรอน ความเป็นจริงที่ไม่อาจ
ละเลยโดยปราศจากความสำนึกกับผิดชอบไปได้ ก็คือว่า ฐานทรัพยากรชนบท
อันประกอบด้วย ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและองค์ความรู้จากภูมิ
ปัญญาพื้นบ้าน เป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นต่อชีวิต โดยเฉพาะในด้านอาหาร
กับยา ดังเป็นที่ทราบๆ กันอยู่ ทั้งจะทวีความหมายความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นเป็น
ทวีคูณในสังคมโลกอนาคต ในประการสำคัญ องค์ความรู้ที่ว่านี้ สามารถพัฒนา
เชื่อมโยงกับศาสตร์สมัยใหม่สร้างทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งต่างชาติพากัน
พยายามหาทางช่วงชิงอย่างสุดกำลังมาทุกยุคทุกสมัย สังคมไทยผู้เป็นเจ้าของ
อริปไตยควรที่จะสามารถรับมือจัดกาให้ได้สิทธิประโยชน์อย่างสมบูรณ์
โดยนัยนี้ การพัฒนาชนบทจึงให้ความหมายความสำคัญเป็นทั้งการสร้างฐาน
ต้นทุนทางสังคมและภูมิคุ้มกัน สำหรับอนาคตของประเทศชาติโดยส่วนรวม

๓.๒ ทศนวิสัยเศรษฐกิจพอเพียง

ควรต้องมีการวางเป้าหมายต้นทางและเป้าหมายปลายทางให้เป็น
หลักการและแนวทางปฏิบัติไว้ เพื่อจะได้มีทิศทางพัฒนาที่เป็นที่เข้าใจและ
อยู่ในสำนึกร่วมกัน ในแง่นี้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ใช่เป็นเพียงต้นแบบหรือ
แบบพิมพ์เขียวสำเร็จรูป หากแต่มีความหมายเป็นกระบวนการสังคมอันเป็น
พลวัต เป้าหมายต้นทาง ก็ได้แก่การเกษตรขั้นพออยู่พอกิน อย่างที่กล่าวขวัญ
ถึงกันมากในยามวิกฤตการเงินขณะนี้ แต่นั่นก็ไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่นเอาเป็น
จุดจบอยู่ในตัวเอง หากควรต้องเปิดช่องทางโอกาสให้ได้มีการเรียนรู้พัฒนา
ตนเอง ต่อๆ ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน จนถึงเป้าหมายปลายทาง คือ เศรษฐกิจ
ชุมชน สองสามระดับเศรษฐกิจนี้ ยังจะได้ขยายความต่อไป ข้อที่เห็นควรเน้น
ถึงในที่นี้ ก็คือ เรื่องของหลักการพึ่งตนเองและนิเวศที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่ง
จะต้องมีระบบและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งในระดับการสร้างจิตสำนึก
และระดับปฏิบัติจริง ความจริงทั้งสองด้านของหลักการคือ การพึ่งตนเองกับ

นิเวศสัมพันธ์เชื่อมโยงเสมือนสองด้านของเหรียญอันเดียวกันนั่นเอง เพราะ
นิเวศเป็นรากฐานสร้างเสริมให้การพึ่งตนเองได้สัมฤทธิ์ผลและยั่งยืน

๓.๓ แหล่งการเรียนรู้ชุมชน

เมื่อพูดถึงระบบและกระบวนการเรียนรู้แล้ว คำถามที่ตามมา ก็คือว่า
จะเรียนรู้จากแหล่งอะไรและอย่างไร ความจริงมีอยู่ว่า ชนบทไทยนั้นแม้จะ
ทรุดโทรมและล่มสลายลงไปเป็นอันมาก แต่ก็ยังมีบุคลากรผู้อาวุโสที่ยกย่อง
เรียกกันในแวดวงนักพัฒนาว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ปรากฏให้เห็นกันอยู่ทั่วทุก
ภาคของประเทศ รวมทั้งคนรุ่นใหม่ที่ชวนชวายเป็นเรียนรู้จัดการเกษตรผสมผสาน
เพื่อให้พออยู่พอกินและพึ่งตนเองได้ คำว่า “ปราชญ์” มาใช้กับ “ชาวบ้าน” อาจ
เป็นที่ตะขิดตะขวงใจอยู่บ้างโดยเฉพาะสำหรับผู้ได้รับการศึกษาอยู่ใน
วัฒนธรรมหนังสือสมัยใหม่ อย่างเช่นในการประชุมจัดโดย “กองทุนเพื่อการ
ลงทุนทางสังคม” ที่ขอนแก่นเมื่อไม่นานมานี้ ก็มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่า การใช้คำว่า
“ปราชญ์” ในกรณีเช่นนี้ ไม่สู้จะสมควร เมื่อเปรียบกับปราชญ์ที่เคยรำเรียน
หนังสือกันมา จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรต้องเข้าใจกันตรงนี้ ก็คือว่า เรากำลัง
มองและวินิจฉัยอะไรๆ จากแง่มุมของคนเรียนหนังสืออยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ
และกำลังวินิจฉัยบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาที่ไม่ได้อยู่ในวัฒนธรรมหนังสือ หากแต่
เรียนรู้จากวิถีชีวิตของธรรมชาติและสภาพแวดล้อม สามารถจัดการชีวิตของ
ตนเองได้อย่างอิสระและยั่งยืน ในขณะที่เดียวกับที่เรียนรู้จักพิทักษ์รักษานิเวศ
ตรงกับหลักการสมัยใหม่ด้วย ซึ่งก็เป็นวัฒนธรรมการเรียนรู้อีกแบบหนึ่ง ยิ่งไป
กว่านั้น ยังสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างเต็มภาคภูมิในท่ามกลางการล่มสลาย
ของชุมชนชนบท แสดงให้เห็นถึงคุณธรรมและคุณสมบัติทางด้านศาสนธรรม
ผสมผสานไปกับวิถีเกษตรเชิงนิเวศที่กำลังกล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวาง
แม้แต่ภายในสังคมโลกตะวันตกเองขณะนี้ แล้วเขาก็นำเอาหลักการเดียวกันไป
ประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบขึ้นตามลำดับ ในขณะที่เดียวกับที่ในวงการวิชาการ

เกษตรของไทยเรายังคงลุ่มหลงยึดติดอยู่ในระบบเกษตร “พืชเชิงเดี่ยว” ซึ่งยังผลเป็นการทำลายฐานต้นทุนทางสังคมและธรรมชาติ

รวมความแล้ว “ปราชญ์ชาวบ้าน” หรือจะเรียกขานกันว่าอย่างไรก็ตามแต่ ต้องนับว่าเป็นบุคลากรที่ทรงคุณค่าเป็นเสมือนแหล่งวัฒนธรรม ประเพณีการเรียนรู้และภูมิปัญญาที่สืบทอดสั่งสมกันมาช้านานหลายชั่วอายุคน และพัฒนาแตกต่างหลากหลายกันออกไปตามสภาพความแตกต่างหลากหลายทางนิเวศ อันเป็นรากฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง ซึ่งจะไดกล่าวถึงต่อไป ประเด็นอยู่ที่ว่า จะนำภูมิปัญญาอันทรงค่าที่ว่านี้ให้ออกมาสู่กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของมวลเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร รวมทั้งในขณะเดียวกัน เป็นการเสริมสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในหมู่ “ปราชญ์ชาวบ้าน” กันเอง แทนที่จะปล่อยให้ดำรงตนอย่างเป็นเอกเทศดังเช่นที่เป็นอยู่ และเครือข่ายการเรียนรู้ที่ว่านี้ ก็จะเป็นแหล่งดึงดูดกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นขึ้น น่าจะถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยเราจะได้เรียนรู้สร้าง “ระบบ” ผู้นำจากกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติเสียที แทนที่จะคิดจะพูดกันถึงแต่ผู้นำในแง่ของโครงสร้างอำนาจตามสูตรสำเร็จรูปทางวิชาการอย่างในทุกวันนี้ ซึ่งสะดวกสบายสำหรับทุกๆ ฝ่าย

ทั้งหมดที่ว่านี้ เป็นปัญหาท้าทายโดยเฉพาะสำหรับบรรดา “นักปฏิรูป”ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือการศึกษา ซึ่งดูจะแบ่งส่วนแบ่งสายกันเหมือนๆ กับส่วนงานราชการ

๓.๔ ทศนวิสัยการพัฒนาเกษตร

เป้าหมายหลักของการเรียนรู้สำหรับชุมชนชนบท ก็แน่นอนเป็นเรื่องของเกษตรกรรม น่าจะถึงเวลาแล้วเช่นกันที่เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจในคุณค่าและความหมายของเกษตรกรรมกันให้ถ่องแท้ เกษตรกรรมไม่ใช่

หมายความว่าหายบ่ ถึงเพียงการเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อส่งออกหาเงินตราต่างประเทศตามภาษานักธุรกิจที่คิดถึงแต่ผลกำไร แล้วก็ไม่ได้หมายแต่เพียงเป็นแหล่งผลิตปัจจัยสี่อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เท่านั้น หากโดยรากฐาน เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่สัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่อย่างแนบแน่นกับปัญหาการจัดการทรัพยากรและธรรมชาติแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นป่า เขา ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งทั้งหมดประกอบกันขึ้นเป็นระบบและกระบวนการหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งมวลในโลก ว่ากันตามจริง เกษตรกรรมในตัวเองก็เป็นการบั่นทอนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติอยู่แล้ว ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่า จะรักษาความสมดุลไว้ได้อย่างไรเท่านั้น ระหว่างความต้องการอันจำเป็นทางด้านของมนุษย์กับทางด้านของธรรมชาติ ซึ่งในที่สุดแล้ว ก็ทำหน้าที่เป็นระบบนิเวศให้กับมนุษย์เรานี่เอง เกษตรกรรมจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง โดยเฉพาะ**เกษตรกรรมเขตร้อน** อย่างเช่นของไทยเรา อันมีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นฐานปัจจัยสำคัญ

ถ้าได้มีพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันได้อย่างที่กล่าวมาโดยสังเขปแล้ว ก็จะเข้าใจใน**พลวัตภายในตรรกะของเกษตรกรรมเอง** โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยกระแสนุรกิจอุตสาหกรรมจากภายนอกเข้ามาสอดแทรก ในสภาพของชนบทไทยเราซึ่งกำลังทรุดโทรมและล่มสลาย มีเกษตรกรยากจนหรือไร้ที่ทำกินเป็นจำนวนมากมาย สำหรับคนกลุ่มนี้ เกษตรยังชีพพออยู่พอกินนับเป็นจุดเริ่มต้นที่จะช่วยประคับประคองให้พ้นจากความอดอยากหิวโหย แต่เป้าหมายการจัดความอดอยากหิวโหย ก็พึงต้องควบคู่ไปด้วยกันกับเป้าหมายของความยั่งยืนด้วยในขณะเดียวกัน ดังนั้น นอกเหนือไปจากความจำเป็นในการยังชีพของครัวเรือนเกษตรกรแล้ว ยังจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของระบบไร่นาระดับครัวเรือนนี้เอง ในด้านการฟื้นฟูและพิทักษ์รักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อันเป็นเป้าหมายร่วมกันของชุมชนด้วย

ดังนั้นเกษตรกรพออยู่พอกิน จึงเป็นตรรกะอยู่ในตัวเองที่จะพึงมุ่งต่อการพัฒนาเงื่อนไขปัจจัยอันเอื้อต่อความยั่งยืนเป็นรากฐานสำคัญ อันได้แก่ การฟื้นฟูและอนุรักษ์คุณภาพดินและน้ำ ความหลากหลายทางพันธุกรรม และการบริหารจัดการที่ดี ทั้งหมดนี้ เพื่อให้ได้ผลผลิตอาหารการกินที่มั่นคงแน่นอนให้ชุมชนชนบทได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ต้องตามสุขลักษณะ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่เกษตรกรอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมเกษตรที่เรียกกันว่า “แผนใหม่” ไม่อาจอำนวยความสะดวกให้ได้ มีแต่จะเป็นเครื่องบั่นทอนทำลายเพียงเพื่อแสวงผลกำไรสูงๆ ดังเช่นที่ประสบการณ์ได้พิสูจน์ให้เห็นกันมาแล้ว

ความเป็นจริงอีกประการหนึ่ง ที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ “เกษตรกรรมยั่งยืน” หรือที่มาเรียกกันว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ที่ว่านี้ มิใช่เป็นแต่เพียงเรื่องของเทคนิควิธีการทำไร่ทำนาแบบปลอดสารเคมีสารพิษเท่านั้น หากยังเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับปัจจัยองค์ประกอบทางด้านสังคมวัฒนธรรมและความเป็นชุมชนด้วยเป็นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพยายามฟื้นฟูและพัฒนาควบคู่กันไป **เกษตรกรรมยั่งยืน มีอาจเป็นไปได้อย่างสัมฤทธิ์ผลโดยปราศจากเครือข่ายทั้งภายในและระหว่างชุมชน** และโดยนัยนี้ อาจถือได้ว่าเกษตรกรรมยั่งยืนจะทำหน้าที่เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันให้เกิด**สำนึกของความเป็นชุมชน**ในท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอันคุกคามต่อชุมชนชนบทและสภาพแวดล้อมอยู่ในปัจจุบัน

๓.๕ มนุษย์พัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาเกษตรกรพออยู่พอกินสู่เกษตรกรรมยั่งยืนนี้ จำเป็นต้องหมายเหตุประเด็นเรื่องคนกับการพัฒนาไว้ในที่นี้ด้วย ในภาษาวิชาการและหน่วยราชการพัฒนานิยมใช้คำว่า “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” (Human resource development) ซึ่งสื่อความหมายในแง่ของกำลังคนในความต้องการของ “ตลาด” จ้างงาน นี่เป็นแนวความเข้าใจปกติธรรมดาสำหรับสังคมอุตสาหกรรม ซึ่งแบ่งแยกกันชัดเจนระหว่างกลุ่มนายทุนผู้เป็นนายจ้าง

และกลุ่มคนส่วนใหญ่ผู้ไม่มีทุนเป็นลูกจ้าง วงวิชาการของไทยเราก็ได้แต่เปลี่ยนความคิดและถ้อยคำมาใช้กันทั้งๆ ที่ในสังคมไทยของเรา จนบัดนี้ก็ยังมีการวัยทำงานที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างใคร แต่ทำงานของตนเองเป็นอิสระอยู่ถึงกว่าร้อยละ ๗๐ ซึ่งทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ฝรั่งรวมเรียกว่า “ภาคนอกระบบ” (Informal sector) และซึ่งเมื่อนำคำมาประยุกต์เลียนแบบใช้กับเศรษฐกิจสังคมไทยแล้ว ก็หมายความว่า ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะเกษตรกรชาวไร่ชาวนา เป็นอันหลุดออกไปนอกวงจรความใส่ใจของรัฐใน “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ในวงการเศรษฐศาสตร์ละตินอเมริกาเข้าใจว่ากำลังให้ความสนใจศึกษาวิจัยกลุ่มคนภาคนอกระบบที่วุ่นอยู่อย่างกว้างขวาง ยังไม่ปรากฏว่าแวວะอะไรที่แสดงให้เห็นว่า วงการเศรษฐศาสตร์ไทยมีการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง

จะอย่างไรก็ตาม หลักความคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้องนับว่ามีส่วนสำคัญที่จะช่วยแก้ไขให้เกิดความสมดุลในจุดนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทางการเกษตรในระดับต่างๆ ตั้งแต่เกษตรพออยู่พอกิน ไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน และเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน แต่ทว่า จะเป็นการเรียนรู้พัฒนา ไม่ใช่จากแง่มุมที่เป้าหมายจากภายนอก คือนายจ้างไม่ว่าจะเป็นเอกชนหรือราชการ มาเป็นตัวกำหนดทิศทางแบบแผนการรับรู้เรียนรู้ภายในจิตสำนึกของมนุษย์ หากเป็นไปตามหลักมนุษยนิยม ที่มุ่งให้จิตสำนึกภายในของมนุษย์เราได้บรรลุความเป็นอิสระที่จะเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอย่างรอบด้านและสามารถเติบโตในวิถีชีวิตอันสร้างสรรค์ของตนเองอย่างแท้จริง^{๓๔}

นอกจากความแตกต่างในเชิงเกณฑ์คุณค่าของความเป็นมนุษยนิยม และกระบวนการเรียนรู้แล้ว จุดมุ่งหมายของการพัฒนา “ทรัพยากรมนุษย์” หรืออีกนัยหนึ่ง มนุษย์ถูกพัฒนา กับการพัฒนาตนเองของมนุษย์ก็ย่อมแตกต่างกันไกลกัน สำหรับตลาดจ้างงาน เป้าหมายอยู่ที่เงินตราค่าจ้างเป็น

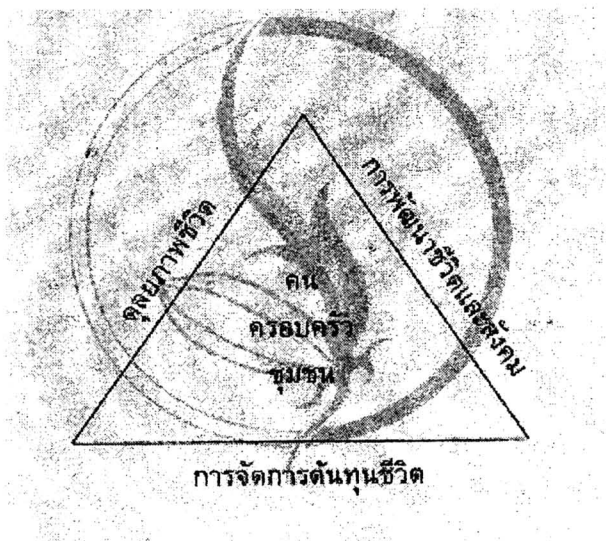
สำคัญ การลงทุนจึงเป็นสิ่งที่ทุกประเทศแสวงหา เพื่อให้คนมีงานทำมีรายได้ และจับจ่ายใช้สอยเป็นการค้าจุนให้ “ระบบ” เศรษฐกิจดำรงอยู่ต่อไปได้ “ระบบ” ที่ว่านี่เองเป็นตัวกำหนดให้คนต้องเรียนรู้อะไรบ้าง อย่างไร และในที่สุด เป็นผู้กุมชะตาชีวิตของคนว่าจะบันดาลให้มีงานทำหรือไม่ แบบไหน อย่างไร อัตราค่าจ้างควรจะเพิ่มหรือลดเท่าใด รวมทั้งสวัสดิการควรจะให้มีอยู่หรือไม่ เพียงใด ซึ่งรวมความแล้วเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ที่ถูกกำหนดให้ต้องเรียนรู้และขึ้นอยู่กับสภาวะความผันผวนแปรปรวนในความสัมพันธ์ นายจ้าง – ลูกจ้าง ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ยุคปัจจุบัน

ส่วนสำหรับหลักการพัฒนาตนเองของมนุษย์ เป้าหมายอยู่ที่คุณภาพชีวิตที่อยู่ในการควบคุมของตนเองโดยอิสระ อีกครั้งหนึ่งที่จะต้องย้ำว่า สังคมไทยนับว่าโชคดีที่เป็นสังคมเกษตรเขตร้อน มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อหนุนให้เราสามารถสร้างฐานการพัฒนาตนเองและอย่างยั่งยืนได้ แต่แล้วเรากลับไปเดินตามวิถีทางอันแปลกแยกจากพื้นฐานความเป็นจริงของตนเอง ทำลายฐานต้นทุนทรัพยากรและภูมิปัญญาของตนเอง และในที่สุดต้องตั้งความหวังทุกสิ่งทุกอย่างไว้ที่ “ความมั่นใจของต่างชาติ” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเงิน หรือการลงทุน เท่านั้นยังไม่พอ ร่างกฎหมายการประกอบธุรกิจของคน ต่างตัวที่กำลังถกเถียงกันยังจะเปิดช่องทางให้ทุนต่างชาติทะลุทะลวงเข้ามาครอบงำถึงอาชีพการทำให้ทำนา^{๑๔} อันจะยังผลให้คนไทยทั้งชาติต้องหากิน ตกต่ำลงไปเป็นเพียงลูกจ้างของต่างชาติ ทั้งหมดนี้ เป็นเจตนารมณ์และนโยบายที่สวนทางอย่างร้ายแรงต่อหลักการเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมุ่งต่อ เป้าหมายการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนของมวลเกษตรกรไทย

จะอย่างไรก็ตาม ณ จุดนี้ ภารกิจของเราก็อยู่ที่จะต้องตั้งเข็มของระบบและกระบวนการเรียนรู้ให้ดีเพื่อคุณสมบัติผลจริงจังและยั่งยืนของการพัฒนาพึ่งตนเอง เราจะต้องไม่ตกหลุมพรางของเรื่องรายได้เงินตรา ซึ่งต้องอาศัยการลงทุนจากภายนอกเป็นใหญ่ดังกล่าวแล้ว เพราะในที่สุด ฐาน

เกษตรกรรมเขตร้อน ควรจะช่วยให้เราได้สามารถมองเห็นคุณค่าบางสิ่งบางอย่างที่ยิ่งใหญ่และกว้างใหญ่ไพศาลเหนือเรื่องของรายได้เงินตรา ซึ่งความจริงแล้ว เป็นแหล่งที่มาของรายได้อันยั่งยืนถาวร นั่นก็คือ ฐานทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นต้นทุนชีวิตและคุณภาพชีวิตโดยธรรมชาติของท้องถิ่นเอง ที่เงินตราไม่อาจสร้างขึ้นมาได้ ประเด็นอยู่ที่ การสร้าง**วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่** เพื่อเป็นการฟื้นฟูและพัฒนาจิตสำนึก ควบคู่ไปกับทักษะวิชาชีพอันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาขีดความสามารถพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง เป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อความมั่นคงยั่งยืนและความผาสุก ทั้งของตนเองและชุมชน แทนที่สภาวะความแปลกแยกและความล้มสลายที่กำลังบังเกิดแก่ชุมชนชนบทไทยอยู่ในปัจจุบันนี้

วัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่นี้มุ่งเน้นทั้งคน สถาบันสังคม และชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนกลาง ทั้งหมดประกอบเป็นกระบวนการสัมพันธ์เชื่อมโยงและสร้างสรรค์ทางสังคมใน ๓ มิติใหญ่ ๆ ของวิถีชีวิตและสังคม ดังนี้

มิติการจัดการต้นทุนชีวิต ได้แก่ อาทิเช่น เรื่องของการฟื้นฟู ปรับปรุงบำรุงดิน การจัดการแหล่งน้ำ ไร่นา ความหลากหลายทางชีวภาพ การจัดทำเกษตรประณีต เป็นต้น

มิติคุณภาพชีวิต ได้แก่ เรื่องของการบริโภค โภชนาการ สุขภาพ พละนาถัย ครอบครัว ชุมชน สภาพแวดล้อม ฯลฯ

มิติการพัฒนาชีวิตและสังคม ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้และ ประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ อย่างเช่น เรื่องของการแปรรูป เพิ่มมูลค่า การอม กองทุน/ธนาคารชุมชน การพัฒนาความหลากหลายของกิจการงานอาชีพ และ ฐานเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น ฯลฯ

ทั้งสามมิติประกอบกันเป็นหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ความสามารถพึ่งตนเอง เพื่อเสริมสร้างฐานความเป็นชุมชน และเพื่อการ พัฒนาชีวิตและสังคม รวมทั้งรู้จักคัดสรรความรู้วิทยาการใหม่ ๆ ที่สอดคล้อง ส่งเสริม คุณค่าชีวิตและสังคมของตน ในโลกของการเปลี่ยนแปลงเป็น นิจันรันตร์

๓.๖ เครือข่ายข้อมูลข่าวสารการพัฒนา

ในประเด็นเกี่ยวกับการเรียนรู้พัฒนาตนเองของเกษตรกรนี้ เห็น สมควรขยายความเพิ่มเติมสั้น ๆ แต่มีความหมายความสำคัญอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ กล่าวคือ เรื่องของข้อมูลข่าวสารการพัฒนา เป็นที่ทราบกันดีถึงคุณค่าของ ข้อมูลข่าวสารว่า เป็นเครื่องมือในการทำกิจกรรมต่างๆ มาในยุคเทคโนโลยี สื่อสารข้อมูล ความจริงข้อนี้ก็เป็นี่เด่นชัด ไม่มีข้อกังขาใดๆ ในวงการ เทคโนโลยีเองก็มีการจัดทำ โครงการสารสนเทศเพื่อการพัฒนาชนบทขึ้นใน เวลานี้ แต่มีคำถามว่า เป็นข้อมูลของใครและเพื่อใคร อย่างเช่น ในวงราชการ ฝ่ายการพัฒนา “ระบบ” ข้อมูลถือว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นในการวางแผนและ จัดการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องแก้ปัญหาความขาดแคลน

ปัจจัยพื้นฐานของคน ปัญหาโภชนาการ หรือปัญหาความยากจนในชนบท เหล่านี้ก็ล้วนแต่มีนิยาม มีเกณฑ์ มีสูตรตัวเลขไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้ง สภาวะการณ์ที่เป็นอยู่และเป้าหมายที่จะพึงบรรลุถึงตามขั้นตอนและระยะเวลาที่กำหนดไว้ หรืออย่างในวงการธุรกิจ โดยเฉพาะในด้านวงการตลาด ระบบ ข้อมูลถือว่า เป็นประโยชน์ที่จะได้ทราบและสนองความต้องการของผู้บริโภค แต่ทั้งสองกรณี ผลที่ได้ในความเป็นจริง ก็คือ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มคนเป้าหมาย ของการพัฒนา หรือว่าผู้บริโภค ต่างก็เป็นฝ่ายตกอยู่ภายใต้การกำกับควบคุม ตามวัตถุประสงค์และรสนิยมของภายนอก แทบไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้อะไรของ ตนเองขึ้นมาเลย ยิ่งมาในยุควิชาการนิเทศศาสตร์เฟื่องฟู พร้อมด้วย เทคโนโลยีที่ก้าวหน้า อำนาจการกำกับควบคุมที่วุ่น ก็เกือบจะเรียกได้ว่า เบ็ดเสร็จเด็ดขาด

โดยแท้จริงแล้ว ชุมชนเกษตรชนบทตกอยู่ในสภาพเช่นนี้มาโดยตลอด เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารในตัวเอง จึงไม่ใช่จะทำให้คนฉลาดเรียนรู้ อะไรขึ้นมาได้ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความสำคัญเป็นตัวกำหนดความรู้ ความ ไม่รู้ของคน และเพราะฉะนั้น จึงไม่อาจปฏิเสธได้ ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าเราจะ จัดระบบข้อมูลกันอย่างไรในลักษณะที่สร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้พัฒนา ตนเอง จุดใหญ่ใจความอยู่ที่ตรงนี้เอง ไม่ได้ต้องการความเชี่ยวชาญลึกซึ้งหรือ วิชาการชั้นสูงอะไร เพียงแต่ให้คนได้มีโอกาสรู้จักตนเอง ได้เป็นเจ้าของ ข้อมูลเกี่ยวกับตนเองและผลงานความพยายามของตนเองให้ได้เห็น เป็นกระบวนการตามลำดับไปในวิถีชีวิตของตนและชุมชน

ในเรื่องของเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบข้อมูลการเรียนรู้พัฒนาตนเอง เช่นว่านี่ต้องนับว่าเป็นกุญแจสำคัญ โดยที่ไฉนระดับครัวเรือนเป็นหน่วย พื้นฐานหลักของเศรษฐกิจชนบท จุดเริ่มต้นก็อาจให้สมาชิกแต่ละครัวเรือนร่วมกันฝึกปฏิบัติวาดผังไร่นาของตนเองให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อยู่ตรงไหน ความจริงสิ่งเหล่านี้ เป็นเรื่องที่เกษตรกรเขารู้ที่อยู่แล้ว แต่ก็ป็นวิธีการหนึ่งที่เปิด

ช่องทางให้เข้ามาสัมผัสวัฒนธรรมหนังสือ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญของการเรียนรู้ อย่างยั่งยืน การที่ลูกหลานเกษตรกรกรเข้าโรงเรียน เรียนเขียนอ่าน ไม่ได้หมายความว่าเข้ามาอยู่ในวัฒนธรรมหนังสือโดยอัตโนมัติ จุดสำคัญอยู่ที่ จะต้องให้การรู้หนังสือได้สัมผัสเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตปฏิบัติจริงด้วย การใช้ทักษะเขียนผังไรรนาดังกล่าว ก็เท่ากับเป็นการเรียนรู้ทบทวนตรวจสอบสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในชีวิตประจำวันของตนเองนั่นเอง แล้วจากนั้นก็ต่อด้วยการบันทึก รายการชนิดจำนวนพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่อยู่ในไร่นา พร้อมทั้งติดตามบันทึกผล ที่ได้เป็นการประเมิน ตัวเอง และการขยายผลในช่วงเวลาต่อไปตาม ฤดูกาล ในขั้นตอนนี้ก็เช่นกัน ความจริงก็มีเกษตรกรบางส่วนปฏิบัติอยู่แล้ว ก็ อาจจะใช้ประสบการณ์ตรงนั่นเอง เป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ และอาจเสริม ด้วยเทคนิควิชาการบางประการที่เหมาะสม

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงขั้นการเรียนรู้เบื้องต้นจริงๆ แต่จาก ประสบการณ์ที่ได้ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวอยากรู้อยากเห็นขึ้นและได้ ความมั่นใจจากภูมิใจในตัวเอง แล้วถ้ายังได้ร่วมฝึกปฏิบัติกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ก็จะทำให้เกิดการเปรียบเทียบเรียนรู้ซึ่งกันและกันเกิดเป็น **กระบวนการกลุ่มและ เครือข่ายการเรียนรู้** ระหว่างกัน และสำนึกความเป็นชุมชนจะค่อยๆ ก่อตัว พอกพูนขึ้นจากประสบการณ์เรียนรู้ซึ่งอาจดูเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ทำนองนี้

ข้อฝึกปฏิบัติจริงเหล่านี้ เป็นเพียงตัวอย่างเบื้องต้นส่วนหนึ่งที่ยกมา พอให้เห็นเป็นแนวทาง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น หมายความว่าตัวเกษตรกรเองจะต้อง ผ่านการระดมความคิดซักซ้อมความเข้าใจในเจตนารมณ์และเป้าหมายของ เกษตรกรรมยั่งยืนพอสมควร ที่จะตระหนักเห็นคุณค่าความสำคัญในสิ่งที่ตน เรียนรู้ปฏิบัติ และการระดมความคิดซักซ้อมความเข้าใจก็จำเป็นจะต้องกระทำ กันอยู่อย่างสม่ำเสมอควบคู่กันไปกับปฏิบัติจริง จุดสำคัญอยู่ที่สร้างบรรยากาศ ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากจิตสำนึกภายในของตนเองจริงๆ ผลิตานด้วย กระบวนการกลุ่ม และเสริมด้วยข้อมูลความรู้เกี่ยวกับความเป็นไปของโลก

ภายนอกในระดับหนึ่ง ก็จะเป็นการเปิดหูเปิดตาให้ขยายความคิดอ่าน กว้างขวางขึ้น หลักการและเป้าหมายก็คือ ให้เกิดกระบวนการคิดอ่าน และ พัฒนาได้เป็นไปจากฐานของเครือข่ายครัวเรือนและชุมชนอย่างแท้จริง

๓.๗ เศรษฐกิจชุมชน

หลักการและขั้นตอนทางความคิดต่างๆ เท่าที่กล่าวมา คงพอจะช่วยให้จินตนาการกันได้พอสมควรถึงภาพกระบวนการอันเป็นพลวัตของ เศรษฐกิจพอเพียง ขอเน้นคำว่า “กระบวนการ” ไว้ตรงนี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะทั้ง โดยจิตวิญญาณและในฐานะหลักการเศรษฐกิจใหม่ ที่ต้องเผชิญกับพลาณภาพ ครอบงำทางปัญญาความคิดภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นการปลดปล่อยทางจิตสำนึกและกระบวนการทัศน์ พัฒนาธรรมการ เรียนรู้ใหม่ เพื่อการพึ่งตนเองและพัฒนาตนเอง ทั้งนี้เพื่อว่า “เมื่อถาณะ แห่งชาติ คือคนทั้งหมดได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติ อื่นๆ ได้ในทุกวิถีอาชีพ” ดังที่เคยเป็นหลักอุดมการณ์และวิสัยทัศน์ของผู้นำ ไทยสมัยเกือบ ๘๐ ปีมาแล้ว ในยามที่บ้านเมืองกำลังถูกคุกคามระรานผ่าน ด้านการครอบงำอธิปไตยทางเศรษฐกิจการเงินเข้าสู่ฐานทรัพยากรอันเป็น ต้นทุนชีวิตของประชาชนคนไทยทั้งชาติเช่นนั้น บทบาทของเศรษฐกิจพอเพียง ในการปลดปล่อยทางจิตสำนึก ย่อมจะเป็นที่เด่นชัดขึ้น การยกเอาเรื่องของ เกษตรชนบทขึ้นเป็นเป้าหมายหลัก ไม่ได้หมายความว่าความถึงการกลับไปสู่อดีต หรือหันหลังให้กับสังคมโลกภายนอก หากเป็นเพราะสัจธรรมความจริงที่ว่า เกษตรชนบทจะเป็นฐานอยู่ชั่วคราว และเพราะฉะนั้น จึงเป็นหัวใจภูมิชีวิตของ ประเทศชาติ ไม่ใช่เป็นเพียง “กระดูกสันหลัง” อย่างที่พูดๆ กันจนเคยชิน เป็น การกลับคืนสู่ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง เพื่อว่าสังคมไทยโดยรวมจะได้ สามารถก้าวเดินต่อไปข้างหน้าด้วยพื้นฐานของการพึ่งตนเองและพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันอย่างเสมอมาเสมอไหลในประชาคมโลก

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียงจึงมีฐานตั้งหลักที่ เกษตรกรรมพออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนการเรียนรู้ยกระดับขั้นสู่ เกษตรกรรมยั่งยืน โดยนัยของหลักการของเศรษฐกิจใหม่นี้ หน่วยงานหลัก ก็คือ **ไรราระดับครัวเรือน** ซึ่งจะกระจายออกไปเป็นเครือข่ายกว้างขวางขึ้น ตามลำดับ และบนพื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืนนี้เอง ที่ขีดความสามารถของระบบไรราระดับครัวเรือน จะได้พัฒนาให้มีบทบาทหน้าที่รอบด้านขึ้น ว่ากันตั้งแต่ เรื่องการผลิตอาหารการกินอย่างยั่งยืน ความสัมพันธ์อันอบอุ่นมั่นคงภายใน ครอบครัว การสร้างเสริมคุณภาพชีวิตในระดับชุมชนและเครือข่าย รวมตลอดไปถึงระดับธุรกิจ คือการผลิตเพื่อขายและการสร้างงาน อย่างไรก็ตาม เป้าหมายเบื้องต้นของเกษตรกรรมยั่งยืน หรือที่เรียกกันในชื่ออื่นอย่างเช่น เกษตรผสมผสาน ไรราสวนผสม หรือวนเกษตร แล้วแต่สภาพของพื้นที่อัน หลากหลาย ก็คือ เป็นช่องทางส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยเหล่านี้ได้สามารถ พัฒนาตนเอง เป็นอิสระจากกลไกตลาดภายใต้อำนาจกำกับควบคุมจาก **พลังเศรษฐกิจภายนอก** ดังคำพูดของผู้อาวุโสอีสานผู้หนึ่งคอยตอกย้ำอยู่เสมอว่า “ในประเพณีอีสาน คนเมื่อท้องอืด ก็ยอมมีศักดิ์ศรี”

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อพัฒนาขึ้นไปถึงอีกระดับหนึ่ง คุณค่าอันสูงส่งจาก เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะในเรื่องการผลิตอาหารปลอดภัย สารพิษ สารเคมี ย่อมจะแผ่ถึงบรรดากลุ่มผู้บริโภค ทั้งในเมืองและชนบทด้วย ซึ่งก็ จะมีส่วนเกื้อกูลให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น อันเป็นช่องทางให้เกิดกำลังการ ออม การเรียนรู้ในการแปรรูป การลงทุน และขยายกิจกรรมสร้างงานใน ท้องถิ่น ด้วยผลของพัฒนาการอันเป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติเช่นนี้ วิถี ชีวิตของท้องถิ่นชนบทก็จะทวีความหลากหลายยิ่งๆ ขึ้นไป ทั้งในด้านอาชีพ ทักษะ กิจกรรมงานธุรกิจ และอื่นๆ อีกมากมายที่จะมีตามมา พร้อมทั้งขยาย เครือข่ายกว้างขวางออกไปตามลำดับ

ที่ว่ำนั้ ก็คือกระบวนการพัฒนาจากเป้าหมายต้นทางคือเกษตรพออยู่พอกิน และเกษตรกรรมยั่งยืนอันประกอบเป็นฐานชีวิตเศรษฐกิจของมวลเกษตรกรรายย่อยและระบบไร่นาระดับครัวเรือน สู่เป้าหมายปลายทาง คือเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน แม้จะเป็นกระบวนการอันยาวนาน แต่ทว่ามีพื้นฐานมั่นคง และแม้จะเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายขึ้นทำนองเดียวกันกับระบบในเมือง แต่ก็มีเอกลักษณ์หลักการสังคมของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นในด้านการผลิต การบริโภค ความสัมพันธ์การตลาด เทคโนโลยี รวมถึงการศึกษา และทั้งหมดต่างรวมกันอยู่ในวัฒนธรรมการเรียนรู้อันสอดคล้อง และเสริมซึ่งกันและกัน ตามนัยของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง หรืออีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ “รู้จักพอ” นั้นเอง ถ้ามองว่าจะวัดระดับหรือขอบข่ายความรู้จักพอกันอย่างไร คำตอบ ก็คือ เป็นเรื่องของระดับคุณค่าของสังคม ซึ่งต้องอาศัยเกณฑ์คุณค่าจิตสำนึกความเป็นชุมชนร่วมกันของบรรดาสมาชิกชุมชนคอยตรวจสอบและบังคับซึ่งกันและกัน ซึ่งย่อมมีความเป็นไปได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจขนาดเล็ก ในท่ามกลางของเครือข่ายอันกว้างใหญ่ และเป็นผลของกระบวนการพัฒนาอันยาวนานพอสมควร ในประการสำคัญ ฐานทางวัฒนธรรมการเรียนรู้จะเป็นเครื่องเชื่อมโยงอย่างสำคัญในชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคมด้านต่าง ๆ เพราะในที่สุดแล้ว ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจ” สำหรับเศรษฐกิจชุมชน ไม่ใช่เป็นเพียงหน่วยธุรกิจที่มุ่งแต่แข่งขันหากำไรเป็นใหญ่อย่างที่ยึดถือปฏิบัติกันจนกลายเป็น “ความทรราชย์ของตลาดโลก” อยู่ในทุกวันนี้ แต่เศรษฐกิจชุมชนทำหน้าที่เป็นหน่วยชีวิตสังคมวัฒนธรรม เพื่อการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน และสันติสุข ดังที่ได้ตั้งเป็นหลักความเข้าใจร่วมกันไว้ในตอนต้น

ข้อที่ควรแก่การทำความเข้าใจร่วมกันอีกประการหนึ่ง ก็คือว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เป็นระบบที่แปลกแยก หรือสวนกระแสสังคมนิยมความเป็นจริงอะไรอย่างี่สำนักวิชาการทั้งหลายพยายามทำให้ต้องรู้สึกสับสน

ใช้เขาโดยไม่จำเป็น แต่ครั้งแล้วกลับยักยอกผลประโยชน์อันใหญ่ขึ้นเป็น
สัจธรรมความเป็นจริง ที่คนจะต้องสยบคล้อยตาม เศรษฐกิจชุมชนอันเป็นผล
ของหลักการเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะ
ถ่วงดุลกระแสอำนาจผลการเช่นนั้น และตามความเป็นจริงแล้ว ก็เป็นอีก
ส่วนหนึ่งของ**กระแสท้องถิ่น**ที่กำลังกระจายความคิดและปฏิบัติอย่าง
กว้างขวางอยู่ในขณะนี้ ในท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ โดยนัยนี้ เศรษฐกิจ
ชุมชน จึงไม่ใช่สิ่งแปลกประหลาดอันใด ดังที่ศาสตราจารย์ ที. เอ็ม. เพาเวอร์
ได้พูดถึงไว้ให้เป็นข้อคิดควรแก่การสนใจ ดังนี้ :

**“ฐานเศรษฐกิจที่แท้จริงของท้องถิ่นหนึ่งๆ ประกอบด้วย สิ่งต่างๆ
ที่ทำให้ท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสถานที่ที่ดึงดูดความสนใจ ที่จะร่วมอยู่อาศัย ที่จะ
ทำงาน หรือทำธุรกิจ นั้นหมายความว่า ฐานเศรษฐกิจย่อมรวมไปถึง
คุณภาพของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ความอุดมสมบูรณ์ของวัฒนธรรม
ท้องถิ่น ความมั่นคงปลอดภัย และเสถียรภาพของชุมชน คุณภาพของบริการ
สาธารณะและโครงสร้างพื้นฐานด้านสาธารณูปโภค และคุณภาพของกำลังคน
เรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่จะผลิตหรือสร้างขึ้นมาได้ด้วยระบบเศรษฐกิจ ธุรกิจ
การค้า หรือว่าการผลิตเพื่อส่งออก ทั้งหมดนี้ ถูกสร้างขึ้นมานอกกระบวน
เศรษฐกิจ ธุรกิจการค้า แต่ก็เป็นฐานเศรษฐกิจของท้องถิ่นนั้นๆ เอง (ความ
เป็นจริง) ข้อนี้ ควรจะทำให้ได้มีการปรับเปลี่ยนทางความคิด และนโยบาย
เศรษฐกิจท้องถิ่นของเรา”**^{๓๖}

ถ้อยคำเหล่านี้ อย่างน้อยก็พอให้ความกระจ่างว่า สิ่งที่เราเรียกว่า
“เศรษฐกิจนอกระบบ” โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นนั้น มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อ
อนาคต และที่สำคัญ ช่วยให้ได้แนวทัศนวิสัยที่หลักอุดมการณ์เศรษฐกิจ
พอเพียงจะก้าวเดินไปในทิศทางและเพื่อเป้าหมายอะไร

๕. ส่งท้าย

เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นชนบท เป็นเป้าหมายปลายทางของเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะเป็นหลักการนำและกระบวนการทางสังคม เป็นเป้าหมายของการกลับมาสู่ฐานชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริง เพื่อบูรณะเสริมสร้างชีวิตสังคมและการดำรงคงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนและสันติสุข กับทั้งมีนัย เพื่อสร้างความสมดุลของชีวิตเศรษฐกิจทั้งในระดับชาติและระดับโลก ทั้งนี้ โดยตั้งหลักเริ่มจากฐานเกษตรพออยู่พอกิน และเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการผลิตและการบริโภคอย่างพอเพียงและเป็นอิสระ ขึ้นไปถึงขั้นแปรรูปอุตสาหกรรมครัวเรือน และธุรกิจกว้างขวางออกไป เป็นการสร้างงานอาชีพและทักษะทางวิชาการที่หลากหลาย เกิดตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายสะสมทุน ฯลฯ ทั้งหมดเป็นไปบนหลักการพึ่งตนเองและนิเวศ และบนพื้นฐานเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นนี้เอง ที่เศรษฐกิจชาติจะฟื้นตัวพัฒนาขึ้นมาอย่างมั่นคง ทั้งในด้านฐานต้นทุนทางสังคม กำลังทุน กำลังซื้อ และตลาดภายในประเทศ รวมทั้งเทคโนโลยีซึ่งจะค่อยๆ ริเริ่มพัฒนาขึ้นมาอย่างมั่นคง ยั่งยืนจากฐานทรัพยากรและภูมิปัญญาที่มีอยู่ภายในชาติ และทั้งที่จะพึ่งคัดสรรเรียนรู้จากสังคมโลกภายนอก โดยนัยนี้ เศรษฐกิจพอเพียง จึงเท่ากับเป็นเสมือนทำหน้าที่ภูมิคุ้มกันให้กับ “โลกานุวัตร” หรือความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องคล้อยตามกระแสโลกได้เป็นไปในวิถีทางที่เอื้ออำนวยต่อศักดิ์ศรีความเป็นอิสระเสรี ความมั่นคงยั่งยืน และประโยชน์สุขของประชาชนคนไทยทั้งมวล

เราพูดกันมากมามากมายถึงปัญหาที่เรียกว่า วิกฤตโครงสร้างสังคม แต่แล้วก็ไม่เคยพยายามทำความเข้าใจกันจริงจัง คงได้แต่ใช้คำ ใช้ภาษาวิชาการกันวุ่นวุ่นไปมา จนเป็นผลสรุปหลบเลี่ยงประเด็นปัญหากันมาตลอด จนถึงทุกวันนี้ ในกระแสทางความคิดที่จะแสวงหาทางเลือก เราก็พากันติดอยู่ในกับดักทางทฤษฎีที่จำกัดทัศนวิสัยของเราให้มองเห็นแต่ทางเลือกกระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจเอกชน หรือไม่ก็หาทางรอมชอมกันตามกระแสอำนาจและ

ศูนย์สารสนเทศสิทธิมนุษยชน
สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ผลประโยชน์ ทั้งสองแนวทางเป็นผลของพัฒนาการเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำลังมาถึงจุดอดตัน เกิดความชะงักงันทางปัญญาความคิดและนโยบาย สาธารณะ ด้วยเหตุที่ วุฒิกวาระของทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชนไทยไม่อาจก้าวข้ามวงจรของกระแสอำนาจและผลประโยชน์เฉพาะหน้าเฉพาะตัวได้ **เนื่องจากขาดฐานทางสังคมอันมั่นคงเข้มแข็งพอ โดยเฉพาะในระดับ ชุมชนท้องถิ่น ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดระบบและกระบวนการของความ รับผิดชอบต่อสังคมได้** ทั้งในส่วนของภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

ในขณะเดียวกัน ในแวดวงปรัชญาหรือทฤษฎีเศรษฐกิจการเมือง ระดับโลกก็ยังคงไม่อาจหลุดพ้นออกไปจากหลุมพรางทางปัญญาของตนเอง ซึ่งกำหนดโจทย์คำตอบเป็นสูตรสำเร็จไปแล้ววนเวียนไปมาที่กลไกภาครัฐกับ ภาคธุรกิจเอกชน และก็แน่นอน กระแสโน้มเอียงที่กำลังเป็นอยู่ ก็คือ พล อำนาจเป็นใหญ่ของภาคธุรกิจเอกชนเหนือรัฐ รวมทั้งเหนือการควบคุมของ สังคม^{๓๓} ซึ่งก็คือต้นเหตุรากเหง้าของปัญหาวิกฤตยุ่งยากทั้งปวงกำลังแผ่ ขยายออกไปทั่วโลกขณะนี้

ในท่ามกลางความตึบตันและชะงักงันทางปัญญาความคิดอันฝังรากลึกนี้เอง แนวทางเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นตามนัยของหลักการเศรษฐกิจ พอเพียง สามารถนำเสนออีกทางเลือกหนึ่งในกระบวนการกระแสท้องถิ่นที่ กำลังก่อตัวขึ้น เป็นปรากฏการณ์สำคัญของโลกอยู่ในปัจจุบันนี้

เสน่ห์ จามริก

พฤศจิกายน ๒๕๔๑

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ
www.nhrc.or.th e-mail : help@nhrc.or.th
สายด่วนร้องเรียน ๑๓๑๗